

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” IAȘI
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ „SFÂNTUL DUMITRU STĂNILOAE”
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE
DOMENIUL: TEOLOGIE, DIRECȚIA DE CERCETARE: TEOLOGIE ISTORICĂ

TEZĂ DE DOCTORAT

„PREOTUL ȘI ARMATA ÎN TRECURT ȘI ASTĂZI.
NECESITATE, ORGANIZARE, SLUIRE”

-REZUMAT-

Coordonator științific:

Prof. Univ. Dr. Pr. Ion VICOVAN

Doctorand:

Florinel-Cristian BRĂDĂȚAN

Iași, 2026

Cuprinsul rezumatului

1. Introducere.....	3
2. Actualitatea temei și stadiul cercetării.....	6
3. Noutatea lucrării.....	7
4. Metodele și obiectivele cercetării.....	9
5. Structura lucrării.....	12
6. Concluziile cercetării.....	17
7. Cuprinsul tezei de doctorat <i>in extenso</i>	24
8. Bibliografie selectivă.....	27

1. Introducere

Istoria noastră națională dă mărturie de faptul că, în decursul ei, Biserica Ortodoxă Română, prin clerul său (ierarhi, monahi, preoți de mir, confesori militari), a fost în mijlocul poporului și al armatei României, sprijinind aspirațiile profund naționale ale românilor din toate timpurile și contribuind substanțial la desfășurarea acțiunilor militare, nu doar prin pastorale, cuvântări, slujbe și rugăciuni stăruitoare și mijlocitoare de har și binecuvântare, ci și concret, prin ajutor material și, mai cu seamă, uman.

Astfel, de-a lungul timpului, Biserica și Armata, clericul și ostașul, ca reprezentanți de seamă ai celor două instituții, au contribuit din plin la apărarea identității de neam și de credință, a valorilor culturale și morale, încât prin scrierea unei astfel de lucrări, în care să analizăm și să expunem relația dintre „Preot și Armată, în trecut și astăzi” ca „Necesitate”, având o „Organizare” aparte și o „Slujire” specifică, în folosul oștirilor, se impune pentru a arăta cititorilor și a-i face conștienți de adevărul istoric cum că, Biserica și Armata au o istorie comună și o legătură indisolubilă, legătură ce se poate desprinde încă din imnul de stat al României unde auzim că, în fața oștii pregătite de război, se aflau „Preoți cu Crucea-n frunte, căci oastea e creștină”.

Mai mult decât atât, legătura aceasta se poate vedea și din faptul că, Armata și-a luat sfinți ocrotitori (Sfântul Mare Mucenic Gheorghe, ocrotitorul forțelor terestre, Sfântul Proroc Ilie Tesviteanul, ocrotitorul forțelor aeriene, Sfânta Fecioară Maria, Maica Domnului, ocrotitoarea forțelor navale), toate acestea reliefând deosebit de sugestiv, după cum afirma și Arhiepiscopul Varsanufie al Râmnicului, că: „Biserica și Armata au ca scop comun creșterea morală, duhovnicească a oamenilor, pentru că pe măsura creșterii acestora în viața duhovnicească, ei vor deveni și apărători tot mai vii ai țării lor, ai neamului din care fac parte și ai valorilor naționale”¹.

În marile evenimente ale secolelor XIX și XX, eroismul poporul și al ostașilor armatei române a fost secondat de cel al preoților Bisericii Ortodoxe, de acei slujitori ai Sfintelor Altare care au lăsat cele 99 de oi (soții, copii, rudenii, credincioși), după pilda Bunului Păstor, și s-au dus în căutarea celei pierdute, adică a ostașului român, descumpănit între liniile de luptă, unde la drept vorbind, se deschide un adevărat iad: „iadul nu este nici așa cum este zugrăvit pe pereții unor biserici, nici așa cum îl descrie Dante în *Infernul*...Iadul este acolo, între linii, acolo unde a pornit

¹ † Înaltpreasfințitul Părinte Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului, „Biserica și Armata, împreună în aceeași misiune”, în *Misiunea*, Anul III (2016), Nr. 1(3), p. 3.

atacul împotriva unei poziții apărute. [...]” și unde gloanțele și proiectilele „îți dau târcoale chinuindu-te cu amenințarea continuă de a se înfige în tine”².

Într-o astfel de atmosferă, preotul militar a acordat sprijin necondiționat și perpetuu Țării, armatei și poporului, în lupta pentru realizarea idealurilor firești și legitime. Dacă la începutul secolului al XIX-lea, clerul militar, ca instituție, era oarecum o noutate pentru istoria noastră, odată cu debutul evenimentelor aceluiași secol avea să sădească adânc în conștiințele românilor și a oamenilor politici, militari și religioși necesitatea și importanța clerului militar în clipele grele ale istoriei, ceea ce a dus la apariția clerului militar permanent și a Episcopiei Militare de la Alba Iulia (1921-1948), o premieră, am putea spune, pentru lumea ortodoxă, căci nu avem informații despre existența unei asemenea episcopii la celelalte popoare ortodoxe din Răsărit.

De la Revoluția lui Tudor Vladimirescu (1821) și până la Războiul de Independență (1877-1878), de la Răscoalele țărănești din 1907 și până la cele două conflagrații ale secolului al XX-lea, în toate aceste momente cheie ale definirii noastre ca popor în Europa, găsim chipuri de vrednici preoți de mir și militari care, pe lângă misiunea sacerdotală de a învăța, sluji, sfinți și purta în rugăciuni armata cea „de Hristos iubitoare”, au împlinit în rândurile acesteia și alte lucrări deosebite, distincte de chemarea lor ca slujitori, dar care făceau parte din datoria lor ca fii ai neamului românesc. Îmbărbătarea ostașilor în mijlocul focului de luptă, prezența lor în tranșee sau spitale, oblojind rănilor sau administrând medicațiile celor răniți sau bolnavi, alimentarea militarilor din linia întâi cu cele necesare (muniție, armament etc), extragerea din mijlocul „iadului dezlănțuit” a celor care au pierdut lupta cu inamicul, pentru a-i putea prohodii creștinește, realizarea cimitirelor de eroi și multe altele, vin în susținerea eroismului, patriotismului și jertfelniciei lor.

De pildă, în confruntările Primului Război Mondial, preotul Bădașcă Ion, din cadrul Regimentului 15 Artilerie, în timpul eroicelor lupte de la Mărășești „a dat probă de un curaj neîntrecut, locuind în apropierea bateriilor de tragere, vizitând zilnic oamenii bateriilor, întărindu-i cu cuvântul său și faptele sale”, iar preotul Cărlănescu Mihai, de la Brigada 14 Artilerie, „sub bombardamentul intens al inamicului a oficiat înhumarea ofițerilor și soldaților căzuți în lupte”³. Din aceste exemple vedem că, preoții au avut bucuria nu doar a vesti cuvântului Evangheliei între ostașii armatei române, ci și-au pus chiar și sufletul pentru turmă, încât dacă ar fi să definim printr-

² Mircea Tomescu, *Memoriile unui ostaș*, ediție îngrijită de Jules Charpentier, Editura Militară, București, 2023, p. 353.

³ Colonel (r) Remus Macovei, „Poziția conducătorilor Bisericii Ortodoxe Române pe timpul campaniei din anul 1917”, în *Misiunea*, Anul IV (2017), Nr. 1 (4), p. 81.

un verset scripturistic întreaga implicare și slujire a preoților în mijlocul ostașilor, considerăm că cel din Epistola întâi către Tesalonicieni a Sfântului Apostol Petru reliefează cel mai bine activitatea lor în armată: „Astfel, iubindu-vă, eram bucuroși să vă dăm nu numai Evanghelia lui Dumnezeu, ci chiar și sufletele noastre pentru că ne-ați devenit iubiți” (I Tes. 2, 8).

Alături de aceștia găsim și pe viețuitorii mănăstirilor care s-au angajat cu toată ființa în vindecarea ostașilor răniți din spitale, ambulanțe, infirmerii sau chiar din propriile mănăstiri, chiliile lor devenind pentru o vreme saloane de spital unde au acordat asistență medicală, înfăptuind „liturgia aproapelui”. Dintre ieromonahi au existat o serie care au fost pe front, alături de confesorii militari, participând la aprigele lupte alături de ostași și ofițeri, având „după gât” geanta cu cele indispensabile slujirii la oaste și mânuind arma Cuvântului, pentru a-i îmbărbăta pe cei slabi și a-i vindeca pe cei neputincioși, contribuind astfel la alinarea oricăror suferințe cauzate de război, după cum aflăm scris: „el îi va mângâia și întări în răbdare, va merge la fiecare, găsind cuvinte scurte și dulci de mângâiere. Tuturor le va arăta că icoana durerilor și suferințelor este Însuși Mântuitorul Hristos [...]”⁴.

Mai mult decât atât, în tot timpul și locul, confesorul militar, a căutat a sădi în inimile ostașilor puterea de a fi mulțumitori întru toate, după cuvântul Sfântului Cuvios Isaac Sirul care spune: „Gura care mulțumește în toată vremea capătă binecuvântare de la Dumnezeu”⁵, iar atunci când situația de pe front o permitea, îi chema pe toți la împăcarea cu Dumnezeu și cu sine, prin Taina Pocăinței, pentru a suporta și a trece mai ușor războiul în care erau angrenați. În acest sens, cu toate că sunt foarte multe mărturii, ce le-am prezentat în cuprinsul tezei, ne rezumăm a aminti doar ceea ce spunea preotul colonel Gheorghe Vâlcu, în jurnalul său de front: „[...] Ostașii s-au prezentat câte unul la spovedanie și mi-au mărturisit multe din grijile ce le apăsau din greu sufletele, pricinuite, cele mai multe, de neprevăzutul care bătea la ușă și ne ținea pe toți într-o așteptare și o apăsare grea”⁶, neprevăzutul celui de-al Doilea Război Mondial (1939-1945). Pentru „o bună înrăurire la ridicarea moralului trupei, în împrejurările așa de apăsătoare și de triste”, același preot mărturisește că, alături de ofițerii, comandanții și trupa aflată, în preajma evenimentelor, în garnizoana Suceava, au mers la Mănăstirea Sfântului Ioan cel Nou, a cărei curte

⁴ Gheorghe Nicolescu, Gheorghe Dobrescu, Andrei Nicolescu, *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire. Preoți în tranșee 1916-1919. Activitatea preoților militari în spitale militare, ambulanțe, trenuri sanitare*, Vol. III, Editura Basilica, București, 2018, p. 5.

⁵ Sfântul Nicodim Aghioritul, *Paza celor cinci simțuri*, traducere din limba greacă și note de protopresbiter dr. Gabriel Mândrilă, Editura Sophia/Metafrază, București, 2025, p. 222.

⁶ Preot-colonel Gheorghe Vâlcu, *Preot în linia întâi*, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, Brăila, 2020, p. 80.

„devenise neîncăpătoare” prin venirea armatei, pentru a citi acatistul și a le aminti celor prezenți despre „statornicia românilor în credința creștin ortodoxă de-a lungul veacurilor, statornicie care ne-a ținut strâns, dincolo de nenorocirile vremurilor sub care ne-am aflat [...]”⁷.

Având „atâta nor de mărturii” (Evr. 12, 1), într-o istorie plămădită de eroii neamului românesc, nu dorim să fie uitat preotul militar, acela care și-a făcut datoria, apărând cu prețul vieții pământul și biserica strămoșească, a cărui jertfă o așezăm între paginile acestei lucrări, prezentând istoria „sinuoasă” a confesorilor militari, care au cunoscut atât culmile gloriei, cât și necazurile ce s-au abătut asupra lor aduse de cotropitori, și în cele din urmă de regimul comunist. Cu toate acestea, zorile luminoase ale speranței și nădejdi de mai bine s-au ivit din nou din 1995 prin reluarea activității confesorilor militari în rândurile armatei, prezența lor binefăcătoare și roadele muncii lor văzându-se până în zilele noastre.

2. Actualitatea temei și stadiul cercetării

Actualitatea temei noastre de cercetare – „Preotul și Armata în trecut și astăzi. Necesitate, organizare, slujire”, este dată, în primul rând, de relevanța acesteia în contextul actual al prezenței preotului și a misiunii sale în structurile moderne ale armatei române, atât din țară, cât și din străinătate. La o scurtă radiografie a literaturii de specialitate, care a abordat în decursul timpului despre Armată și Biserică, observăm că ostașul „cu două uniforme” – confesorul militar, a contribuit din plin la fortificarea interioară a militarilor și la succesul operațiunilor de luptă. Această afirmație ne-o bazăm pe adevărul istoric trăit și lăsat posteriorității de marii teoreticieni militari străini, dar și din țară, care au afirmat că, tăria unei armate se vede nu doar din tehnica de luptă, armamentul, strategiile, inteligența și tactul comandanților de oști etc., ci și din pregătirea sufletească și asistența religioasă acordată de confesorii militari tuturor cadrelor militare. Amintim aici pe Carl von Clausewitz (1780-1831) care menționa clar că „pregătirea spirituală și morală a forțelor armate este o componentă vitală a reușitei misiunii pe care o au de îndeplinit”⁸, cu ajutorul acestei pregătiri, situațiile deosebite putând fi depășite cu ușurință. Din spațiul românesc, generalul Ioan Rășcanu (1878-1952) elogia înflăcărata lucrare a preotului militar în mijlocul oștirii prin

⁷ Preot-colonel Ghe. Vâlcu, *Preot în linia întâi* ..., p. 81.

⁸ Carl von Clausewitz, *Despre război*, Editura Militară, București, 1982, p. 82.

cuvintele: „Preoții de armată au dat pildă de curaj trupei și ofițerilor în situațiile cele mai periculoase. Au fost preoți de elită, înzestrați cu toate calitățile necesare, au fost perle, nu preoți”⁹.

Pe lângă cele surprinse mai sus, considerăm că, actualitatea temei este ilustrată și prin lecția de curaj, demnitate și spirit de jertfă pe care o învățăm de la clerul militar și mai cu seamă de la protoiereul preoților din armată și conducătorul Serviciului Religios din Armata României, preotul profesor Constantin Nazarie (1865-1926) și de la episcopii care au păstorit Episcopia Militară de la Alba Iulia între 1921 și 1948 și care, prin pilda viețuirii și a activității lor, au însuflețit sutele de ostași aflați pe câmpurile de luptă, în spitale și chiar închisori. Astfel, ținând cont de întreaga activitate desfășurată de episcopii militari și de clerul militar în vremuri deloc ușoare prin care trecea neamul românesc în mult încercatul veac al XX-lea, putem afirma cu tărie faptul că aceștia au dat dovadă de fidelitate față de Biserica Ortodoxă și de neamul românesc, punându-se primii în sprijinul națiunii și al armatei, servind celor de azi ca pildă de patriotism și curaj.

Stadiul de cercetare a legăturii dintre preot și armată, prin clerul militar, se reflectă în publicarea unor lucrări de specialitate, studii și articole, pe care le vom expune în subcapitolul *bibliografie selectivă*, având ca autori atât cadre militare, istorici, specialiști, cât și slujitori ai Bisericii (ierarhi și preoți militari), care vin să explice și să prezinte realul folos pe care armata română l-a putut dobândi prin chemarea preoților sub arme, dar nu doar de la aceștia, ci și de la cei rămași acasă care s-au pus în fruntea unor „Comitete de binefacere”, strângând de la păstoriții lor diverse ofrande (alimente, bani, haine, animale, pânzeturi, materiale sanitare etc.) cu care să iasă în întâmpinarea nevoilor armatei. Ba mai mult, dintre preoții parohi rămași în mijlocul comunităților, s-au remarcat o serie ca adevărați părinți și învățători pentru orfanii de război, văduve și bătrâni, purtând în grijă de toate cele necesare traiului, asigurându-le pâinea cea de toate zilele, atât materială, cât și cea spirituală, euharistică.

3. Noutatea lucrării

Atunci când luăm în discuție noutatea lucrării noastre, nu trebuie să privim neapărat originalitatea subiectului în sine, ci asupra a două aspecte ce vin să contureze și să sporească valoarea și autenticitatea celor scrise. În primul rând, considerăm că modul cum teza noastră este structurată reprezintă o noutate. Când am purces la redactarea acestei lucrări, nu puteam sări sau

⁹ Preot Constantin Nazarie, *Activitatea preoților de armată în campania din 1916-1918*, reeditat, Editura Basilica, București, 2018, p. 187.

neglija pagini importante din istoria noastră națională, militară și bisericească, pentru a atinge, direct, subiectul tezei noastre – „Preotul și Armata, în trecut și astăzi. Necesitate, organizare, slujire”. Astfel, pentru a creiona o imagine cât mai autentică a ceea ce a însemnat pentru armata României instituția clerului militar, am construit teza în oglindă, căutând ca în prima parte să vedem care sunt originile, nu atât ale preoției, căci cu toții știm că este de sorginte divină – „Iar de Dumnezeu a fost numit: Arhiereu după rânduiala lui Melchisedec” (Evr. 5, 10), cât mai ales originile, evoluțiile și implicațiile armatei române în menținerea stabilității și păcii în Balcani. Având trasate cele mai importante puncte din evoluția armatei în spațiul românesc, prin prezentarea evenimentelor militare majore ale definiției noastre ca popor, am putut deschide capitolele dedicate implicării Bisericii Ortodoxe Române în evenimentele militare anterior precizate, arătând că alături de militari au fost și preoții militari, ale căror acțiuni s-au înfăptuit în lumina Evangheliei, într-un cadru militar bine determinat și însuflețit de jertfa înaintașilor, încât „apariția, existența și activitatea clerului militar reprezintă noțiuni firești într-un spațiu în care militarii Armatei române, fii ai Bisericii ortodoxe străbune, au fost dintotdeauna doritori, iubitori și cinstitori de Cruce-Înviere”¹⁰.

În al doilea rând, considerăm că parte din bibliografia utilizată conferă valoare tezei noastre. Prin studierea diferitor materiale (documente, tratate de specialitate, studii și articole, cărți, jurnale de front, dări de seamă etc), unele dintre ele uitate pe rafturile bibliotecilor, referindu-ne aici la tratatele de istorie militară sau la diverse articole în reviste bisericești vechi, am adus în lumină mărețele evenimente ale istoriei noastre, faptele înaintașilor, ale acelor preoți de sate și clerici militari care s-au angrenat cu toată ființa în revoluții și războaie, dar și ale ierarhilor, monahilor și credincioșilor, reconstruind pe baza acestor surse o istorie cât mai fidelă a trecutului eroic al Bisericii și al Armatei noastre, încât am ajuns la concluzia că, preoții au știut să pună în lucrare cu mult discernământ, în fiecare secol, atunci când goarna și clopotul bisericilor îi chemau la apărarea identității naționale, versetul scripturistic care zice: „Dați deci Cezarului cele ce sunt ale Cezarului și lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu” (Mt. 22, 21).

Așadar, o teză care să adune la un loc, și să pună cap la cap, etapă cu etapă, informațiile referitoare la faptele de arme și eroismul slujitorilor Bisericii din cadrul Revoluției lui Tudor Vladimirescu (1821) și cea pașoptistă (1848), din cadrul Unirii Principatelor (1859) sau din

¹⁰ Preot militar Cristian Niculescu, „Oastea țării noastre, cea iubitoare de Hristos”, în *Gândirea Militară Românească*, Anul XXVI (2015), Nr. 1, p. 49.

Războiul de Independență (1877-1878), din Răscoalele țărănești (1907), Războaiele Balcanice (cu precădere cel de-al Doilea – 1913) și conflagrațiile secolului XX și apoi faptele de sub „apocalipticul” comunism ce s-a abătut după 23 august 1944, nu există. Iar dacă ar exista, dorim a așeza teza aceasta în rând cu celelalte, pentru ca cel care dorește să se aplece și să cunoască rostul Bisericii în structurile armatei române, fie că este simplu cititor, fie cadru militar, istoric, teolog, preot de mir sau de armată, student, să poată desprinde din ea cele necesare conturării cât mai autentice ale relației dintre „Preot și Armată, în trecut și astăzi”, deslușind din ea „necesitatea, organizarea și slujirea” confesoriilor militari, a acelor ostași care, asemeni „glasului celui ce strigă în pustie” (Mt. 3, 3), au ținut ridicat stindardul credinței, al nădejzii și al vitejiei în grelele împrejurări, amintindu-le celor aflați sub arme că: „În foc se lămurește aurul și-n focul suferințelor și al jertfei pe câmpul de luptă, se aureolează eroii”¹¹.

4. Metodele și obiectivele cercetării

Tema de cercetare „Preotul și Armata în trecut și astăzi. Necesitate, organizare, slujire”, presupune folosirea unei serii de metode specifice Teologiei Creștine în general, și Teologiei Istorice, în mod special. Dacă vom analiza etimologia cuvântului „metodă”, conform DEX, acest cuvânt provine din grecescul *μέθοδος* care înseamnă „cale spre ceva”, cale prin care se ajunge la un rezultat dorit, în cazul nostru de a ilustra și a așeza în scris, cât mai fidel, istoria preoției militare, prin prezentarea marilor evenimente și frământări politico-militare din secolele XIX-XX și chiar XXI, secol în care vedem cum pacea este afectată de noi și noi confruntări militare, iar preotul militar trebuie să fie înzestrat și pregătit temeinic pentru a preîntâmpina, încă din timp de pace, nevoile spirituale ale armatei române, în posibilele implicări în acțiuni de restabilire a păcii.

Principală tehnică pe care ne bazăm în decursul cercetării de față va fi *studiul* documentelor, a diferitelor tratate de specialitate, volume colective, articole, studii în reviste de specialitate și periodice bisericești, jurnale de front, etc. Toate aceste surse au menirea de a arăta că Biserica Ortodoxă a fost alături de armata țării, având un rol important, chiar determinant, ceea ce i-a făcut pe istorici să mărturisească că: „Atunci când o întreagă națiune s-a ridicat să-și apere ființa națională, preotul s-a aflat în primele rânduri, ținând evanghelia într-o mână și sabia în cealaltă”, conștient de faptul că trebuia să apere acest pământ sfânt al neamului românesc „pe care

¹¹ Preot-colonel Ghe. Vâlcu, *Preot în linia întâi* ..., p. 170.

înfloreau locașurile de închinare și în care sălășluiau martirii neamului și ai credinței”¹². Cu o istorie bogată în mărturii și exemple, nu ne putem imagina că și în zilele noastre, dacă ar fi ca România să fie cuprinsă de tulburări militare, Biserica prin slujitorii ei, să se dea în lături din mijlocul acțiunilor de binefacere sau chiar din focul luptelor. Lucrul acesta ni l-a demonstrat deja pandemia de COVID-19, unde Biserica a fost alături și în mijlocul poporului, trimițând diverse ajutoare pentru ca păstoriții să nu resimtă clipele de încercare pe care le traversau.

O metodă folosită de noi este cea *biografică*, utilizată mai cu seamă în vederea conturării personalității celor trei mari arhieri care au păstorit Episcopia Militară de la Alba Iulia: Justinian Teculescu (1865-1932), dr. Ioan Stroia (1865-1937) și dr. Partenie Ciopron (1896-1980). Cu ajutorul acestei metode am așezat între paginile tezei noastre aspecte importante din primii ani de viață ai celor trei vlădici ai oștirii, din formarea lor academică, precum și din implicațiile naționale, culturale și bisericești, pe care le-au avut în viața românilor din Ardeal (Justinian Teculescu și Ioan Stroia) și din Moldova (Partenie Ciopron). Aceste aspecte biografice de început sunt necesare pentru înțelegerea viitorului profil eclesial-militar, dar și a activității din sânul Armatei României, iar mai pe urmă din diferite eparhii ale țării, ca eparhioți.

Mai mult decât atât, din lecturarea tezei noastre, cititorul poate observa că, atunci când am vorbit despre un arhiereu al Bisericii Ortodoxe Române sau despre anumiți preoți (Dimitrie Bejan, prizonier în U.R.S.S., Constantin Nazarie – superiorul preoților din armată, Ioan Dăncilă etc.), și nu numai, la notele de subsol, am încercat ca în câteva rânduri să schițăm portretul acelei personalități eclesiastice și militare, în speranța că cititorul poate afla detalii noi sau, de ce nu, poate să facă cunoștință cu respectiva persoană istorică, acum, prin intermediul celor scrise de noi. Aș aminti deja aici pe următorii arhieri: Ilarion al Argeșului (1777-1845); Atanasie Stoenescu (1815-1880); Calinic Miclescu (1822-1886); Ghenadie Țeposu-Argeșiu (1813-1877); Ghenadie Petrescu (1836-1918); Inochentie Chițulescu (1819-1873); Isaia Vicol (1821-1878); Vladimir Suhopan (1800-1882); Pimen Georgescu (1853-1934) și mulți alții.

Pentru a avea o imagine unitară și plenară, în același timp, asupra activității preoților, iar mai târziu a episcopilor în Armata României, trebuiau consultate, după cum bine am menționat și anterior, mai multe surse istorice, surse ce, de cele mai multe ori, se completau una pe cealaltă într-un mod cu totul armonios. Astfel, *metoda comparativă* ne-a ajutat în așezarea în scris a celor mai

¹² Pr. Alexandru M. Ioniță, „Biserica Ortodoxă Română și Războiul de Reîntregire Națională” în *BOR*, 1991, Nr. 7-9, p. 159.

importante aspecte și informații, toate cu o relevanță aparte pentru tema noastră de cercetare. Ba mai mult, această metodă a făcut ca în decursul tezei să ne putem menține obiectivitatea. De pildă, atunci când am descoperit și anumite opinii contradictorii legate de activitatea episcopului dr. Ioan Stroia, ele au fost clarificate prin așezarea „cap la cap” a mai multor informații, mărturii, care veneau să demonteze criticile aduse la adresa sa și a activității sale și să demonstreze contrariul.

Ultimele două metode pe care ne-am bazat cercetarea noastră sunt *metoda analitică* și *metoda sintetică*. Volumele/colecțiile de documente legate de evenimentele la care ne-am raportat, precum și documentele existente la Arhivele Naționale ale României – D.J.A.N. Iași și Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, toate cu caracter general, pentru a fi integrate și expuse într-o manieră cât mai coerentă, s-a impus cu necesitate studierea acestora cu de-amănuntul, pentru ca mai apoi să putem extrage și sintetiza informațiile relevante pentru subcapitolele tezei noastre care scot în evidență rolul și implicațiile Bisericii Ortodoxe Române în sprijinirea armatei române.

Din punctul de vedere al cercetării științifice ne propunem următoarele obiective generale:

- să se întemeieze pe izvoare. Orice informație prezentată în lucrarea noastră va fi fundamentată pe cercetarea diferitor surse istorice și documentare, pentru că doar așa putem avea o perspectivă obiectivă asupra faptelor prezentate;
- să fie selectivă. Din multitudinea de informații regăsite în diverse surse, fie că vorbim de documente, cărți, volume, fie de articole din publicații și periodice de specialitate (militare și bisericești), vom extrage doar acele informații care au o importanță și o relevanță aparte pentru direcția noastră de cercetare;
- să fie obiectivă. Orice informație, așa cum am precizat și anterior, trebuie să fie prezentată cât mai obiectiv, în conformitate cu realitatea. De cele mai multe ori, unele surse tind să prezinte pe preotul militar cu o oarecare aureolă de „supererou”, însă trebuie să le amintim cititorilor că preotul militar a fost și el un om asemenea tuturor, cu slăbiciunile sale, cu neputința sa, cu durerea sa, însă ceea ce le întrece pe toate este că, indiferent de situație nu a lăsat ca aceste stări să pună stăpânire pe ființa sa, având ochii inimii ațintiți în permanență la Hristos Cel Răstignit și Înviat. Ținem să facem apel aici tot la Jurnalul de front al părintelui colonel Gheorghe Vâlcu, care atins fiind de gloanțele inamicilor, în cel de-al Doilea Război Mondial, aproape că nu mai putea face față durerii – „urlam cât mă mai ținea suflarea”, a avut parte de sprijinul altui „frate întru Domnul”, care i-a zis: „Fii tare, Vâlcule! [...] Poartă-ți crucea chinului prin care treci cu

bărbăție și cu nădejde, că mâna ocrotitoare a prebunului Dumnezeu se află asupra ta și te va scoate la un liman”¹³. Ceea ce s-a și întâmplat;

➤ să fie sistematică. Pentru a avea parte de o imagine unitară a faptelor istorice, toate evenimentele, faptele și informațiile legate de rolul Armatei Române și ale Bisericii Ortodoxe prin clerul ei (ierarhi, monahi, preoți de mir și militari), în momentele cheie din istoria noastră, vor fi prezentate, după cum este și firesc, într-o manieră succesivă, cronologică, având ca punct de plecare trasarea câtorva date despre armata română, apoi despre prezența Bisericii noastre în diferite momente de cotitură, pentru ca mai apoi să analizăm rodul conlucrării acestor două instituții – preotul militar, ca parte integrantă din Serviciul Religios din Armata României, iar mai apoi din Episcopia militară de la Alba Iulia, episcopie păstorită de trei vrednici vlădici;

să fie expusă pe înțelesul cititorului. Fie că vorbim de cititori în domeniu, fie că vorbim despre un simplu cititor, doritor de a pătrunde în tainele a ceea ce a reprezentat, reprezintă și va reprezenta clerul militar, expunerea noastră trebuie să fie una simplă, dar nu simplistă, să îmbine într-un mod armonios informațiile istorice, cu talentul literar, astfel încât să putem transmite adevărurile istorice cât mai autentic și obiectiv, într-o așa manieră din care să reiasă cu claritate necesitatea, organizarea și slujirea clerului militar și cum Dumnezeu, în negrita Sa bunătate și purtare de grijă, nu a părăsit Neamul, Biserica și Armata României în cele mai crunte episoade din istoria noastră, când întreaga suflare, după cum spunea și Sfântul Apostol Pavel, „nu mai nădăjduiam să scăpăm cu viață” (II Cor. 1, 8). Totodată, ne dorim ca în urma lecturării celor scrise în teza noastră, cititorul să poată să-și răspundă singur la întrebări de felul: Cum și când a apărut, sub forma organizării de astăzi, armata română? De când vorbim de preoți în armată? Are un fundament istoric, doctrinar și misionar prezența preotului în structurile armatei noastre? Cum au ajutat preoții și monahii armata în desfășurarea marilor evenimente din istoria României? De când putem vorbi despre Episcopia Armatei? Ce statut avea? Cum s-a format? Care au fost episcopii ei și prin ce s-au remarcat? De ce nu mai vorbim astăzi despre această episcopie? etc.

5. Structura lucrării

După cum am putut deduce din cele spuse de noi și în punctele de mai sus, teza noastră începe prin a prezenta, succint, căci dacă ar fi să notăm toate informațiile, doar primul capitol ar constitui în sine un subiect de cercetare, istoria Armatei României, istorie cuprinsă în capitolul

¹³ Preot-colonel Ghe. Vâlcu, *Preot în linia întâi* ..., pp. 169-170.

sugestiv intitulat: „Ostașul și jertfa sa pentru înfăptuirea idealurilor naționale”. Astfel, în subcapitolele dedicate acestui subiect facem o trecere în revistă a principalelor momente din istoria noastră națională, în care armata țării a fost chemată sub arme pentru a apăra onoarea, drepturile și integritatea teritorială a României. Din această istorie nu am putut face abstracție și de la două subiecte, de la două „răni” ale istoriei militare, și anume: „Prizonierii de război. Ostași români în prizonieratul sovietic”, unde grație documentelor scoase la lumină din Arhivele Federale ale Rusiei și Arhivele Militare de Stat ale Rusiei, cuprinse în volumul *Prizonieri de război români în Uniunea Sovietică. Documente 1941-1956* din 2013, ne-au putut oferi șansa de a cunoaște și a așeza în scris, cât mai precis, soarta tristă a celor care au luat drumul prizonieratului, și „Armata Română în timpul noului regim (1949-1989)”, unde am văzut că timp de 40 de ani, armata a fost supusă unor schimbări radicale, cu avantajele și dezavantajele inerente situației create după 1944.

Al doilea capitol este dedicat în exclusivitate Bisericii Ortodoxe Române, titlul acestui capitol construindu-l pe cele spuse de marele nostru poet, Mihai Eminescu, „Biserica Ortodoxă Română, «maica spirituală a poporului român» și grija față de Armata țării”. Nu am găsit o altă expresie care să surprindă cel mai bine și plenar rolul pe care Biserica noastră, pe baza informațiilor prezentate în acest capitol, l-a avut în desfășurarea evenimentelor politico-militare și în susținerea aspirațiilor naționale. Cea mai evidentă implicare a Bisericii în viața statului și a Armatei, după unii, este socotită a fi cea din timpul celor două mari conflagrații ale secolului al XX-lea, relația dintre Biserică și Armată, cunoscând atunci un apogeu. Însă, la o analiză mai atentă a celorlalte momente din istorie, precum: Revoluția lui Tudor Vladimirescu (1821), Revoluția de la 1848, Unirea Principatelor (1859), Războiul de Independență (1877-1878), Răscoalele țărănești (1907) sau cel de-al Doilea Război Balcanic (1913), toate acestea atestă prezența hotărâtoare a Bisericii Ortodoxe, prin clerul ei (ierarhi, monahi, preoți de mir și preoți militari), în sprijinul armatei. Astfel, prin pastorale, cuvântări și apeluri, prin rugăciuni și slujbe, prin strângerea de ofrande și ajutoare pentru armată, clerul și credincioșii din Ungrovlahia, Moldova, Transilvania, Banat, Oltenia, Maramureș, Bucovina, au dat dovadă de solidaritate față de armata română încheștată în luptele cu potrivnicii noștri seculari. Întregul lor efort a stat în permanență sub semnul jertfei, căci adeziunea lor la mișcările politice de emancipare și redeșteptare națională, a dat naștere a numeroși eroi și martiri ai neamului românesc, cunoscuți cu numele, dar și necunoscuți.

Totodată, în cadrul acestui capitol vom începe demersul nostru de prezentare a descendenței și originii preoției militare, a rolului și cadrului juridic de funcționare, de la forma sa

incipientă (1850), până în pragul constituirii Episcopiei Militare de la Alba Iulia (1921-1948), ce a reprezentat pentru istoria clerului militar apogeul funcționării și organizării preoției militare. Toate aceste informații se vor învârti în jurul Primului Război Mondial (1916-1918), căci acesta este factorul declanșator al conștientizării rolului și importanței prezenței clerului în rândurile armatei, prezență ce s-a bazat pe anumite dispoziții legislative, instrucțiuni și directive. Astfel, pentru a înțelege istoria de mai târziu a Episcopiei Militare, discutată cu precădere în capitolul al III-lea, trebuia să arătăm că ea nu a apărut de nicăieri, ci a fost rodul unei îndelungate conlucrări dintre Biserică și Armată, între protopopul preoților militari, Constantin Nazarie, și reprezentanții militari, conlucrare ce a avut ca bază frumoasa și rodnică lucrare întreprinsă pe câmpurile de luptă ale primei conflagrații mondiale (1916-1918), după un plan unitar, ale preoților ostași. La temelia acestei Episcopii s-au așezat și morțile eroice pentru constituirea României Mari.

Doar după ce avem aceste informații clar trasate, am putut deschide drumul spre cel de-al III-lea capitol intitulat „Episcopia armatei române de la Alba Iulia (1921-1948) și rolul ei în organizarea clerului militar după Primul Război Mondial”, unde ne-am propus să arătăm cititorilor că Biserica Ortodoxă Română a fost, alături de armată, creatoare de istorie națională. Din acest capitol putem distinge trei direcții spre care ne-am aplecat în cercetarea noastră: în primul rând, asupra cadrului legislativ de funcționare și organizare a noii instituții eclesial-militare – Inspectoratul Clerului militar sau Episcopia armatei de la Alba Iulia, amintind aici doar câteva dintre actele legislative: „Legea clerului din 1921” (ce a intrat în vigoare la 1 aprilie 1922); „Regulamentul pentru punerea în aplicare a Legii privitoare la organizarea clerului militar” (1924); „Instrucțiunile provizorii asupra Serviciului religios la timp de pace și de campanie” (1931) etc.

După cum orice instituție, pe lângă legi și regulamente, are nevoie de un conducător care să vegheze la buna funcționare și organizare a instituției, dar și a celor din subordine, am dedicat câteva subcapitole esențiale celor „hărăziți” de Dumnezeu a purta în grijă această episcopie și pe păstoriții ei, ofițeri și soldați ai armatei române. Printr-o atentă și amplă descriere a vieții și activității celor trei episcopi ai armatei, reconstruită pe baza informațiilor existente în diverse surse bibliografice (cărți, studii, articole, presa vremii), am căutat să scoatem în evidență rolul, implicarea și conlucrarea cu șefii militari în vederea organizării temeinice a episcopiei și a instituției clerului militar, dar și dezvoltarea și perfecționarea acesteia, încât noul conflict mondial ce se ivea, pe zi ce trece, la orizont, a găsit episcopia bine structurată, iar preoțimea temeinic

pregătită, având înscrise în inimă cuvintele Sfântului Apostol Pavel: „Datori suntem noi cei tari să purtăm slăbiciunile celor neputincioși și să nu căutăm plăcerea noastră...” (Rom. 15, 1).

În al treilea rând, din capitolul al III-lea, cititorul poate deduce și grija noastră de a pune în lumină, după cum am făcut și când am vorbit de prima conflagrație, faptele de arme ale clericilor militari care au participat pe frontul celui de-al Doilea Război Mondial (1939-1945), un front larg ca întindere, cu aliați care au devenit dușmani și dușmani care au devenit aliați. În cadrul celor două Campanii, din Est (1941-1944) și din Vest (1944-1945), clericii militari au contribuit cu eroismul lor la propovăduirea cuvântului lui Dumnezeu soldaților, dar și românilor din teritoriile dezrobite de trupele române, în frunte cu episcopul Partenie Ciopron al armatei (1937-1948), la îmbărbătarea ostașilor în luptele grele ce s-au dat dincolo de granițele României, în răsărit până la Cotelul Donului și Stalingrad, iar în apus până în munții Tatra, Metalicii Slovaci, Carpații Albi și Cehoslovacia, dar și la organizarea cimitirelor de eroi, o particularitate atunci când vorbim despre participarea clerului militar la cel de-al Doilea Război Mondial. Din ampla lor slujire, ca și în celelalte confruntări prezentate, putem deduce întreita lor slujire la oaste: sfințitoare, taumaturgică și învățătoarească, prin cuvântări, conferințe, dar și prin înființarea de școli și biblioteci pentru soldați, toate menite pentru a scoate pe soldați din cenușiul frontului și a trece, mai ușor, peste stările de apăsare.

Cu toate că a avut o rodnică lucrare pe câmpurile de luptă, episcopiei armatei i s-a pregătit sfârșitul, căci intrarea României în sfera de influență a Moscovei și demararea procesului de „politizare” a armatei, autoritățile comuniste au socotit-o ca fiind nefolositoare și chiar o piedică în procesul de creare a „omului nou”, lucruri expuse de noi într-un subcapitol aparte pe acest subiect. Pe motivul că „nu se poate coopera” cu preoții și cu episcopul armatei, începând cu anul 1945, an ce marchează transformarea „Aparatului pentru Educație, Cultură și Propagandă” în „Inspectoratul General al Armatei pentru Educație, Cultură și Propagandă”, au loc mai multe acțiuni de subminare a instituției preoției militare, obiective ce își vor atinge ținta în luna august a anului 1948 când prin Decretul – Lege nr. 177 din 4 august 1948, privitor la regimul general al Cultelor religioase din Republica Populară Română, în urma articolelor 58, 59, 60, 61, episcopia a fost desființată, preoții scoși din armată, cel de-al treilea episcop al armatei șters din „controalele” militare și pus la dispoziția Sfântului Sinod, deschizându-se pentru armată, cler și episcop o perioadă grea, marcată de suferințe și umilințe.

Însă, după cum am precizat și anterior, Dumnezeu nu și-a ascuns fața de la poporul român. În clipele când nu se mai întrezărea nicio speranță, regimul comunist a căzut, iar peste popor au venit clipele de bucurie ale eliberării de sub jugul opresiv și ateu. Această atmosferă de bucurie s-a revărsat și peste Biserică și Armată, ceea ce va face posibilă reluarea activității preoților militari în structurile armatei române, lucru ilustrat, pe baza surselor existente, în ultimul capitol al cercetării noastre. Astfel, cititorul va descoperi că anul de referință pentru reîntoarcerea preotului în mijlocul militarilor este anul 1995, când între Patriarhia Română și Ministerul Apărării Naționale se semnează la 11 octombrie un „Protocol” menit să restabilească istoria comună a celor două instituții, istorie întreruptă de regimul comunist. După o absență de aproape 50 de ani (1948-1995), preoții sunt rechemați în mijlocul militarilor români pentru a acorda asistență religioasă și a-i împățăși din tainele credinței și din izvorul „apei celei vii” – Hristos Domnul (In. 4, 14; In. 7, 37), redevenind nu doar un simplu ofician al ritului ortodox, ci îndrumător, învățător și tutore al soldaților, de formarea caracterelor lor răspunzând, în mod expres, preotul militar.

Pentru ca preoții să-și recapete statutul pierdut în 1948 prin ingerința politicului, nu era suficientă doar semnarea unui astfel de „Protocol”, ci se cerea și o legislație adevărată, ceea ce s-a și întâmplat în zorii mileniului III, când asistăm la apariția „Legii nr. 195 a clerului militar” din 6 noiembrie 2000 (5 capitole și 29 de articole), lege ce are la bază Ordonanța nr. 106 din 31 august 2000 privind constituirea și organizarea clerului militar, publicată în Monitorul Oficial nr. 436 din 3 septembrie 2000. Pe lângă această lege, în cursul anilor, preoția militară va avea parte de alte noi reglementări precum: „Regulamentul privind descrierea uniforme militare clericale, a însemnelor distinctive și de ierarhizare, specifice clerului militar din Ministerul Apărării Naționale” din 19 mai 2004 sau „Regulamentul privind asistența religioasă în Armata României din 13.01.2014”, toate acestea reglementând, până la cele mai mici detalii, activitatea preoților în rândurile ostașilor români, însă nu doar în unitățile militare din țară, ci și din teatrele de operații din cadrul NATO, ONU și UE.

Cu această din urmă mențiune se deschide ultimul subcapitol al tezei noastre, un capitol necesar pentru a avea, așa cum am repetat de mai multe ori, o imagine unitară și completă a preoției militare, nu doar în secolele trecute, ci și iată, în secolul XXI. Astfel, odată cu aderarea României la NATO și trimiterea de trupe românești în Orientul Mijlociu (Irak și Afganistan), dar nu numai, conducătorii militari au decis ca alături de aceștia să pășească în „ținutul” războiului și oamenii păcii, preoții militari, pentru a fi sprijin și reazem spiritual, moral și chiar psihologic în situațiile

tensionate din acele zone, unde frica, depărtarea de familii și case, monotonia, pot pune stăpânire pe întreaga ființă a militarilor, destabilizându-i psihologic. Prin slujbe, rugăciuni, amenajări de capele sau chiar biserițe, în cooperare cu superiorii militari, dar și cu cei ai celorlalte culte, discuții și predici mobilizatoare, și în secolul XXI, preoția militară a dat și dă dovadă că acolo unde este trimisă se arată ca o prezență binefăcătoare, afirmație pe care ne-o bazăm pe o serie de mărturii ce le vom prezenta la momentul potrivit.

6. Concluziile cercetării

Împrejurările istorice prin care a trecut poporul nostru, de-a lungul perioadelor amintite de noi în cuprinsul lucrării de față, au fost adeseori vitrege și au impus românilor necesitatea apărării ființei naționale prin lupte grele purtate împotriva valurilor de năvălitori, a marilor state și imperii care, în decursul secolelor, au căutat să-și extindă stăpânirea asupra gliei noastre străbune. Din aceste confruntări continue s-a născut o „epopee eroică” a cărei substanță o constituie tocmai apărarea patriei, a credinței, a unității, suveranității și independenței sale¹⁴, idealuri întruchipate tainic de Armată și Biserica Ortodoxă Română.

Lupta de apărare și neatârnamare, în care armata țării, indiferent de forma sub care aceasta s-a concretizat – poporul înarmat, oastea cea mare, națiunea armată, războiul întregului popor –, constituie „trăsătura caracteristică fundamentală a întregii istorii a poporului nostru, determinând însuși modul lui de existență, concepțiile și idealurile sale”¹⁵. Astfel, oastea română, încă din epoca medievală, epocă marcată de luptele duse de români sub sceptrul marilor voievozi ai neamului nostru și până în epoca modernă de făurire a României, perioadă pecetluită cu sângele ostașilor curs în bătăliile pentru independență (1877-1878), întregire (1916-1919) și reîntregire (1939-1945), s-a constituit și s-a dezvoltat ca o puternică instituție pusă exclusiv în slujba apărării ființei propriului popor, trăind, împreună cu acesta, și zilele bune, dătătoare de speranțe, și zilele nefaste, de cumplite încercări, după cum am văzut. Referitor la acest aspect, în Prefața volumului I din „Istoria militară a poporului român” (1984) citim cum armata română, în decursul existenței sale, a gustat, împreună cu poporul și clerul, „din aceeași cupă, și nectarul victoriilor și amarul înfrângerilor”, încât din această contopire organică a voinței, energiilor și aspirațiilor poporului

¹⁴ General-locotenent Ilie Ceașescu, „Dobândirea independenței de stat, strălucită confirmare a luptei multimilenare a poporului român pentru menținerea entității sale”, în *Lupta întregului popor. Revistă română de istorie militară*, 1987, Nr. 2(12), p. 35.

¹⁵ Gl.-lt. I. Ceașescu, „Dobândirea independenței de stat...”, p. 35.

român și a armatei lui s-au născut faptele de arme glorioase ale înaintașilor, care i-au menținut conștiința unității de neam, dându-le tăria și încrederea, atât de necesare pentru a face față vitregiilor vremii¹⁶.

Prin analiza surselor istorico-militare și descrierea participării armate a României la câștigarea independenței față de vrăjmașul secular – Poarta Otomană (1877-1878); la cel de-al Doilea Război Balcanic (1913); la prima conflagrație mondială (1916-1918), ce a secerat viețile a mii de ostași și a îndoliat tot atâtea familii, în lupta pentru Marea Unire (1918); la cel de-al Doilea Război Mondial (1939-1945), ce a aruncat armata țării în cele mai grele și inimaginabile condiții de luptă, când împotriva dușmanului (U.R.S.S., în Campania din Est), când împotriva fostului aliat (Germania nazistă, în Campania din Vest), am scos în evidență puterea de adaptare, rezistența și sacrificiul militarilor români, militari ce au luptat cu mult spirit de jertfelnicie, mânați de idealurile naționale și datoria față de țară. Prin curajul lor, România a lăsat o urmă luminoasă în istorie, contribuind decisiv la desfășurarea acțiunilor militare din Balcani și Europa.

În toate acțiunile sale, Armata țării noastre a fost secondată de Biserica Ortodoxă Română, prin clerul ei (ierarhi, monahi și preoți), încât, la drept cuvânt, putem trage concluzia că dăinuirea neamului nostru românesc se datorează nu numai armatei române și conducătorilor politici și militari pe care i-am avut în decursul timpului, ci și „acelor modești slujitori ai altarului prin propovăduirea căroră, norodul a biruit toate greutățile în viața Statului, acelor «popi țărani» cari au mucenicit împreună cu poporul ducând aceiași trudnică viață, punând suflet și jertfire la înfăptuirea năzuințelor frumoase și nădejdelor neapuse”¹⁷.

Aceste cuvinte își găsesc împlinirea în evenimentele de la 1821, 1848, 1859, 1877-1878 și 1907, evenimente expuse de noi, în care preoții au împărtășit cu păstoriții lor aceeași dorință de eliberare de sub jugul asupritor al străinilor sau al marilor boieri care înfometau poporul din cauza „neînfrânării” lor, cât și dorința de unitate. Dar participarea clerului la astfel de acțiuni patriotice nu a rămas lipsită de jertfă. După cum am văzut, jertfele de sânge au fost pe măsura vitejiei și curajului lor, mulți preoți găsindu-și sfârșitul, în diverse moduri, pentru simplul fapt că au avut puterea să se ridice, „să-și vândă haina și să-și cumpere sabie” (Lc. 22, 36) și să mărturisească în fața stăpânitorilor aceluia veac că sunt cu adevărat „români”. Mai mult decât atât, în lupta pentru

¹⁶ ****Istoria militară a poporului român*, Vol. I, Editura Militară, București, 1984, pp. XIII-XIV.

¹⁷ Pr. Grigore N. Popescu, *Preoțimea română și Întregirea Neamului. Chipuri, fapte, suferinți și pilde pentru viitor*, Vol. I, Editura Basilica, București, 2018, p. 7.

Unirea Principatelor (1869), dar și în Războiul de Independență (1877-1878) găsim, pe baza surselor istorice cercetate, numeroase nume de monahi care au luptat cu toată ființa lor pentru revendicarea drepturilor poporului român. La cel din urmă eveniment amintit, întreaga suflare monahală (călugări și călugărițe), de la cele mai importante lavre monahale din Ungrovlahia și Moldova, au participat la lupta pentru câștigarea independenței, atât pe front (ca voluntari în armată), cât și în spatele frontului (în spitalele de campanie, ambulanțe, infirmerii) ca brancardieri, infirmiere, surori de caritate sau adunând diverse ofrande (bani, alimente, pânzături, haine etc.), reușind în acest fel să-și facă datoria în chip pilduitor, scriind „pagini de solidaritate și vitejie în lupta comună pentru neatârnare și unitate politică”¹⁸.

Începând cu cel de-al Doilea Război Balcanic (1913) și continuând cu cele două mari conflagrații desfășurate între 1914-1918 și 1939-1945, clerul din toate treptele ierarhice din Ungrovlahia, Moldova, Transilvania, Banat, Maramureș și Bucovina, dimpreună cu păstoriții lor, au sacrificat totul, în ciuda greutăților, convinși că sprijină o cauză dreaptă, sfântă, o cauză pentru care au năzuit și s-au luptat secole de-a rândul înaintașii lor. De la rugăciuni, pastorale ale ierarhilor și cuvântări pline de avânt patriotic și de nădejde în ajutorul de Sus ale preoților, apeluri și îndemnuri pentru strângerea de ajutoare care să vină în folosul și susținerea bietului ostaș român ce lupta cu marile imperii, la înrolări voluntare a unor preoți și monahi, toate au demonstrat, așa cum spunea foarte frumos și Sfântul Preot Mărturisitor Dumitru Stăniloae, „continuarea străvechilor datini” și „că preoții fac parte integrantă din popor, iar Biserica îndeplinește un rol efectiv în societatea românească”¹⁹, slujind năzuințele acestora de neatârnare, libertate și unitate.

Cele trei atribute din titlul tezei noastre, referitoare la legătura dintre preot și armată, „Necesitate, organizare, slujire”, își găsesc ecou și împlinirea în persoana confesorului militar, dar și în faptele și momentele de răscruce din istoria noastră națională, expuse în capitolele și subcapitolele tezei noastre. Prezența preotului, după caz, a ieromonahului, în structurile armatei s-a arătat, în primul rând, ca o *necesitate*, căci acolo unde era turma, trebuia să fie și păstorul, contribuind astfel la fortificarea interioară a combatanților. În al doilea rând, grație *organizării instituționale*, a avut o direcție și o activitate bine coordonată, bogată, rodnică și apreciată atât de

¹⁸ P. Abrudan, „Aspecte ale sprijinului acordat de românii din Transilvania războiului pentru cucerirea independenței de stat a României”, în *Revista de Istorie*, Anul XXIX (1976), Nr. 4, p. 592.

¹⁹ *** „Cincizeci de ani de la Unirea Transilvaniei cu România. Contribuția clerului român la luptele poporului român pentru libertate națională și unitate”, în *BOR*, Anul LXXXVI (1968), Nr. 11-12, EIBMBOR, București, pp. 1323-1324.

Biserică, cât și de armată, încât, *slujirea* lor la oaste, al treilea atribut, a acoperit o vastă arie de activitate, de la săvârșirea celor sfinte în timp de pace sau război, pe front sau în spatele frontului, în timpul marșurilor sau în pozițiile de atac, la îngrijirea celor bolnavi, răniți și chiar la lupta, cot la cot, cu ostașii români atunci când pozițiile rămăneau descoperite din cauza morții comandanților și ofițerilor.

Necesitate. Atunci când se pornește un război sau un conflict, tulburarea, neliniștea, spaima pun stăpânire pe întreaga ființă a omului, iar mai cu seamă pe ostașii chemați sub arme. În acest context, prezența preotului militar, ca slujitor al lui Dumnezeu, după cum am dedus din cadrul evenimentelor militare amintite, s-a arătat ca o prezență binefăcătoare, menită să restabilească pacea lăuntrică și să umple sufletele de îmbărbătare, sădind curajul în locul fricii, nădejdea în locul disperării, alinarea în mijlocul durerilor. Trimiterea preoților pe lângă trupele române sau chiar înrolarea lor voluntară scot în evidență grija Bisericii, care nu și-a abandonat fiii duhovnicești între liniile fronturilor, ci a continuat, prin preoții militari, să fie cu ei, să îi poarte în rugăciunile ei, în dragostea dumnezeiască, încât în toate războaiele de apărare ale românilor, preoțimea militară a fost nelipsită, luptând cu arma cuvântului, dar și cu armele în mâini, alături de ostași atunci când a fost necesar, înfruntând primejdiile, suferind deportările și închisorile țărilor de ocupație, având un tribut mare de răniți pe câmpurile de luptă și chiar preoți militari căzuți la datorie pentru cauza națiunii române. O serie de preoți și monahi, respectiv monahii, datorită bravurii lor, au fost decorați cu diferite ordine și medalii precum: Ordinul „Steaua României” în diferite grade, Medaliiile: „Virtutea militară”, „Serviciul credincios”, „Crucea Elisabeta”, „Apărătorii Independenței”, „Coroana României”, „Avântul Țării”, „Meritul Sanitar”, etc.

Prin menirea ei, Ortodoxia este necombatantă, iar una dintre misiunile Bisericii este aceea de a propovădui pacea dintre popoare: „În orice casă veți intra, întâi ziceți: Pace casei acesteia” (Lc. 10, 5). Însă, acolo unde nu se poate evita implicarea armată, preotul militar este chemat pentru a oferi asistență religioasă ostașilor, astfel încât să nu-i lăse pradă nefastului război și pentru a-i încuraja în apropiata lor izbăvire din ghiarele morții.

Organizare. Primele dovezi ale existenței unei conlucrări dintre armată și Biserică, prin clerul militar, le avem oficial din anul 1850. Însă, atunci când vorbim de acest an trebuie să avem în vedere că acesta nu a apărut de nicăieri, ci a fost o roadă a unei tradiții îndelungate dintre Cruce și Sabie, tradiție înfiripată încă din epoca marilor domnitori. Când se decreta starea de beligeranță, ostașii țării treceau sub arme, și odată cu aceștia și preoții militari care erau chemați a depune, cu

„timp și fără de timp”, înălțătoria lor lucrare sacerdotală. Așadar, în trecut, instituția clerului militar, era legată, în mod firesc, de război. Însă, ca urmare a evenimentelor politice și militare la care țara noastră a luat parte în zorii secolului XX, instituția clerului militar cunoaște, prin personalitățile vremii, o afirmare, conducându-o astfel la dezvoltare și la încheierea unei organizări temeinice și durabile.

Mitropolitul Moldovei, Pimen Georgescu (1909-1934), începând cu cel de-al Doilea Război Balcanic – 1913, s-a arătat promotorul instituției preoției militare, glasul care a sădit în conștiințele conducătorilor politici și militari, rolul legăturii indisolubile dintre preot și armată, a rostului pe care preotul militar, acel slujitor „titrat” în teologie, cu aptitudini pastorale deosebite, cum a afirmat în ședința Sfântului Sinod din 15 mai 1915, îl are în mijlocul ostașilor. Astfel, în anul 1915 asistăm la înființarea Serviciului Religios din Armata Română, atât la timp de pace, cât și de război, a cărui conducător a fost protoiereul Constantin Nazarie (1865-1926), acest preot cu înalte calități ostășești și organizatorice, care a reușit la finele primei conflagrații mondiale, pe baza fructoasei activități desfășurate de confesorii militari pe frontul „Marelui Resbel” (1916-1918), să introducă în rândurile armatei clerul militar permanent, motivând că preotul are un rol fundamental în inimile militarilor nu doar în timp de război, cât și în timp de pace, pregătind și oțelind sufletele prin diverse mijloace pastoral-militare și educativ-morale.

După cum orice instituție are nevoie de legi după care să se ghideze și instituția clerului militar a avut, de la apariția acesteia și până la instaurarea regimului comunist (1948), o serie de legi după care și-a desfășurat activitatea. În acest sens, pe baza surselor documentare cercetate, între 1915 și 1937 s-au adoptat o serie de Instrucțiuni, Legi și Regulamente, după cum urmează: „Instrucțiuni privitoare la atribuțiile preoților militari” – 1915; „Legea privitoare la organizarea clerului militar” – adoptată în 1921, dar intrată în vigoare abia la 1 aprilie 1922; „Regulamentul pentru punerea în aplicare a Legii privitoare la organizarea clerului militar” – 1924; „Instrucțiunile provizorii asupra Serviciului Religios în timp de pace și în timp de campanie” – 1931; „Legea pentru oraganizarea clerului militar” – 1937. Toate acestea au avut menirea de a fortifica instituția clerului militar și a-i desăvârși menirea în viața armatei și a militarilor, cu atât mai mult cu cât în baza Legii din 1921, nu mai vorbim despre Serviciul Religios din Armata României și de superiorul Constantin Nazarie, ci de Episcopia militară de la Alba Iulia (1921-1948), condusă, în răstimpul dintre 1923-1948, de o „troiță” de vrednici arhieriei, asimilați gradului militar de „general

de brigadă”: Justinian Teculescu (1923-1924), Ioan Stroia (1925-1937) și Partenie Ciopron (1937-1948).

Rândul arhierilor militari ar fi putut continua, însă odată cu năvălirea sovieticilor și instaurarea noului regim, s-a căutat, după cum am văzut, eliminarea cu orice preț a preotului militar, a episcopului și a Episcopiei militare din structurile armatei, pe motivul că nu se putea coopera cu aceștia. Astfel, după o tradiție îndelungată, legătura dintre Biserică și Armată, prin clerul militar, a fost ruptă timp de aproape 50 de ani (1948-1995). Însă, după cum istoria ne-a dovedit-o, victoria regimului nou instalat, ateu comunist, s-a rezumat doar la separarea formală a celor două instituții, căci din sufletul militarului, al ostașului simplu, credincios, nu a putut fi smulsă credința în Hristos și dragostea față de Biserica Sa, „pe care nici porțile iadului nu o vor birui” (Mt. 16, 18). Acest lucru se poate dovedi prin faptul că, imediat după căderea regimului comunist ateu, din decembrie 1989, s-au început demersurile pentru reluarea asistenței religioase în Armata României, a cărei prezență rodnică, prin preotul militar, o putem vedea și în ziua de azi.

Grație conlucrării dintre Patriarhia Română și Ministerul Apărării, în anul 1995 s-a semnat un Protocol ce readucea în armată preotul militar, cu al Domnului har binefăcător, după cum afirma atunci vrednicul de pomenire Patriarh Teoctist: „[...] Armata țării, atât de încercată care a dat eroi și a păstrat integritatea neamului nostru, așteaptă acum prezența și harul preoțesc în sânul ei. [...]”²⁰. Însă, acesta a fost doar începutul, căci pentru ca preoții militari să poată reintra în drepturile pierdute în vara anului 1948, a trebuit să treacă o perioadă de timp, perioadă în care s-au analizat, compus și publicat o serie de acte legislative (Legea nr. 195 din 6 noiembrie 2000; „Regulamentul privind descrierea uniforme militare clericale, a însemnelor distinctive și de ierarhizare, specifice clerului militar din Ministerul Apărării Naționale” din 19 mai 2004; „Regulamentul privind asistența religioasă în Armata României din 13.01.2014”), toate acestea reglementând activitatea preoților în rândurile ostașilor români, însă nu doar în unitățile militare din țară, ci și din teatrele de operații din cadrul NATO, ONU și UE.

Slujire. Datorită mărturiilor consultate (dări de seamă, foi calificative, note sau mărturii ale comandanților, ofițerilor și soldaților, scrisori, jurnale, presa vremii, organul de presă militar „Arma Cuvântului” etc), toate scoase la lumină de istoricii militari care s-au aplecat asupra temei,

²⁰ † PF Teoctist Arăpașu, „O pagină nouă: Clerul militar. Cuvântarea Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist la deschiderea cursurilor de pregătire a primei serii de preoți militari – 4 martie 1996”, în *BOR*, Anul CXIV (1996), Nr. 1-6, p. 188.

am putut vedea și creiona, cât ne-a stat în putință și cât mai fidel, bogata activitate realizată în sânul Armatei române, în confruntările la care armata noastră a luat parte începând cu secolul al XIX-lea – Războiul de Independență (1877-1878), și continuând cu secolul al XX-lea: al Doilea Război Balcanic (1913), Primul și al Doilea Război Mondial. Din toate aceste confruntări am ajuns la concluzia că principala lor slujire a fost aceea de a lucra pe ogorul sufletesc al ostașului, în vederea susținerii moralului ridicat al trupelor, știut fiind faptul că, așa cum am amintit, la momentul potrivit, multe confruntări au fost pierdute pentru că s-a pierdut, în primul rând, confruntarea cu propriile frici. Însă, slujirea preoților la oaste nu se împlinea orișicum, la întâmplare, ci pe baza unor activități ziditoare, realizate atât la timp de pace, cât și de beligeranță: săvârșirea celor sfinte și împărtășirea soldaților, ofițerilor și comandanților din cuvântul viu al Evangheliei, dar și din slujbele, tainele și ierurgiile Bisericii; convorbiri cu soldații; șezători; serbări; conferințe pe diverse tematici; biblioteci volante etc. De toate acestea aveau parte și militarii din spitalele de campanie sau trenuri sanitare, știut fiind că un suflet întărit capătă puterea de a suporta mai ușor durerile fizice pricinuite de război.

Mai mult decât atât, istoria dă mărturie de faptul că, preoții militari, aceste suflete mari, au depus o muncă de apostolat și în sprijinirea și ocrotirea populației civile (bătrâni, văduve, orfani, invalizi), aspect ce iese mai pregnant în evidență în timpul celui de-al Doilea Război Mondial unde, pentru populația dezrobăită din Bucovina, Basarabia și nu numai, preoții, în frunte cu conducătorul lor, episcopul militar Partenie Ciopron, s-au arătat adevărați apostoli. Prin slujirea depusă pe altarul Patriei și al Bisericii, clerul militar a arătat o frumoasă și rodnică slujire ce a adus multe beneficii țării și în primul rând Armatei Române.

Nu am putut trece cu vederea, spre finalul tezei, faptul că, activitățile enumerate și întreprinse de clericii militari, au fost puse în valoare și în secolul XXI, secol zguduit de alte conflicte, în teatrele de operații din Orientul Mijlociu (Irak și Afganistan), unde situațiile create de despărțirea de familii, depărtarea de casă, mediul arid, ostil, incertitudinea viitorului, toate puteau cauza stări sufletești greu de traversat dacă conducătorii militari, alături de cei religioși, nu ar fi luat în calcul trimiterea alături de trupele române din cadrul alianței NATO, UE sau ONU, a preotului militar pentru a fi stâlp de susținere în zbuciumatul deșert.

Astăzi, în anul mântuirii 2026, când lumea întreagă este amenințată cu izbucnirea celui de-al Treilea Război Mondial, părți ale pământului fiind deja sub stare conflictuală, într-o lume în care învățăm că războiul poate lua diferite fațete (război biologic, economic, psihologic, geofizic,

informațional, cibernetic, hibrid, cu drone și armament de ultimă generație, nuclear etc.), Armata Română trebuie să conlucreze și mai mult cu reprezentanții Bisericii Ortodoxe Române, cu cei aproximativ 100 de preoți militari care există la ora actuală, pentru a promova pacea între neamuri și a propovădui spiritul de sacrificiu în rândurile militarilor, pregătindu-i, vrând, nevrând, de mometul când țara va avea nevoie de brațele lor pentru a-și apăra ființa, integritatea și suveranitatea. Scriind aceste rânduri, am realizat actualitatea cuvintelor rostite de protopopul Ioan Dăncilă care spunea preoților militari ai secolului trecut, valabile și astăzi: „Chemarea duhovnicească a preotului militar [...] este de a apropia pe ostaș de Iisus Hristos și de a coborî pe Iisus Hristos cu toate darurile și virtuțile Evangheliei Lui mântuitoare în sufletul ostașului [...] pentru ca fiecare ostaș să devină nu numai un bun creștin, nu numai un cetățean conștient de valoarea lui, ci mai presus de toate, ca să încolțească în sufletul fiecăruia dorința de a se apropia și de a imita jertfa adusă de Mântuitorul pe Golgota, atunci, când și de la el se va cere această jertfă din partea neamului, a țării, a oștirii [...]”²¹.

Oricare ar fi contextele politice și militare pe care țara noastră le-ar traversa, preoția militară se cere a fi continuatoarea tradițiilor pastoral militare ale înaintașilor surprinse de noi, dar și cea care împletește în mod armonios cerințele actuale ale lumii mileniului III, conducând oastea armată la cunoașterea și iubirea lui Dumnezeu, în așa manieră încât sintagma liturgică: „oastea cea iubitoare de Hristos” să nu rămână doar la nivel declarativ, o formulă tradițională în rânduielile de slujbe ale Bisericii noastre, ci un deziderat asumat și trăit de fiecare oștean în parte, iar mai apoi promovat în societatea actuală afectată din ce în ce mai mult de confruntări și războaie.

7. Cuprinsul tezei de doctorat *in extenso*

INTRODUCERE	7
I. OSTAȘUL ȘI JERTFA SA PENTRU ÎNFĂPTUIREA IDEALURILOR NAȚIONALE	
I.1. Armata la români. Considerații istorice.....	25
I.2. Contribuția Armatei la apărarea integrității teritoriale și a ființei naționale.....	32
I.2.1. Cucerirea Independenței de Stat a României (1877-1878).....	32
I.2.2. Armata Română, factor de stabilitate în Balcani. Participarea ostașilor români la ostilitățile celui de-al Doilea Război Balcanic (1913).....	35

²¹ Protopop militar Ioan Dăncilă, „Crâmpoie din pastorala militară”, în *RT*, Anul XVI (1926), Nr. 7, p. 183.

I.2.3. „Marele Război” și făurirea României Mari (1914-1918).....	38
I.2.4. „Rapturile teritoriale” și participarea României la cel de-al Doilea Război Mondial (1939-1945).....	45
I.2.4.1. Prizonierii de război. Ostași români în prizonieratul sovietic.....	53
I.3. Armata Română în timpul noului regim (1949-1989).....	68
I.3.1. Considerații generale.....	68
I.3.2. Organizarea învățământului militar și aspecte ale politizării armatei.....	71
I.3.3. Organizarea și înzestrarea armatei.....	76
I.3.4. Contribuția armatei la dezvoltarea economică a țării.....	79
I.3.5. Colaborarea și conlucrarea cu armatele țărilor Tratatului de la Varșovia.....	81

II. BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ, „MAICA SPIRITUALĂ A POPORULUI ROMÂN” ȘI GRIJA FAȚĂ DE ARMATA ȚĂRII

II.1. Clerul Bisericii Ortodoxe Române și evenimentele din prima jumătate a secolului al XIX-lea.....	85
II.2. Contribuția Bisericii Ortodoxe Române la sprijinirea Războiului de Independență (1877-1878).....	101
II.2.1. Mitropolia Ungrovlahiei.....	104
II.2.1.1. Rugăciunea Bisericii, putere și nădejde în vremuri de restriște.....	108
II.2.1.2. Preoți și ieromonahi în Serviciul Armatei.....	117
II.2.1.3. Cinul monahal și Serviciul Sanitar.....	124
II.2.1.4. Ofrandele, sprijinul Bisericii și al poporului pentru oastea țării cea luptătoare.....	133
II.2.2. Mitropolia Moldovei și Sucevei.....	143
II.2.2.1. Rugăciuni și danii, mărturii ale spiritului de jertfelnicie.....	146
II.2.2.2. Preoți și monahi din județele Moldovei în serviciul armatei române...	164
II.2.3. Clerul și românii din Transilvania, Banat și Bucovina susținători ai armatei române luptătoare.....	172
II.3. Mișcările țărănești din zorii secolului al XX-lea și clerul Bisericii.....	186
II.4. Clerul Bisericii Ortodoxe în cel de-al Doilea Război Balcanic (1913).....	194
II.5. Rolul Bisericii Ortodoxe Române în prima conflagrație mondială (1914-1918).....	200

II.5.1. Biserica neamului răstignită de cotropitori (1916-1918). Clerul ortodox din teritoriul ocupat mărturisitor al neamului românesc.....	201
II.5.2. Primul Război Mondial (1914-1918) și instituția clerului militar.....	214
II.5.2.1. „Instrucțiunile privitoare la atribuțiile preoților militari” și rolul lor în conștientizarea și uniformizarea îndatoririlor acestora în rândurile oștirii (1915).....	218
II.5.2.2. Clerul militar pe frontul Primului Război Mondial (1916-1918).....	231
II.5.2.3. Demobilizarea armatei și soarta instituției clerului militar la finele războiului (1918-1921).....	243
II.5.3. Monahi, preoți și credincioși din eparhiile Bisericii Ortodoxe Române în sprijinul armatei și în alinarea suferințelor pricinuite de război.....	250

III. EPISCOPIA ARMATEI ROMÂNE DE LA ALBA IULIA (1921-1948) ȘI ROLUL EI ÎN ORGANIZAREA CLERULUI MILITAR DUPĂ PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

III.1. Cadrul legislativ de organizare a clerului militar în noul organism eclesial-militar – Episcopia militară (1921-1948).....	276
III.2. Ierarhii militari, jertfelnici apărători ai Bisericii și Patriei și promotori ai idealurilor naționale.....	293
III.2.1. Episcopul Justinian Teculescu (1865-1932).....	294
III.2.1.1. Aspecte biografice și activitatea îndeplinită ca preot la Râșnov (1888-1901) și apoi ca protopop de Alba Iulia (1901-1922).....	295
III.2.1.2. Inspector al Clerului Militar – Episcop al Armatei Române (1923-1924).....	301
III.2.1.3. Mutarea sa în scaunul episcopal de la Cetatea Albă-Ismaïl (1924-1932).....	308
III.2.2. Episcopul dr. Ioan Stroia (1865-1937).....	313
III.2.2.1. Viața și activitatea ca protopop de Săliște (1900-1908) și Sibiu (1908-1921).....	314
III.2.2.2. Episcopatul militar și intensa activitate desfășurată (1925-1937).....	318
III.2.3. Episcopul general de brigadă dr. Partenie Ciopron (1896-1980).....	323
III.2.3.1. Soldat pe fronturile Primului Război Mondial (1916-1918) și monah, pilde de devotament și slujire ale Patriei și Bisericii.....	323

III.2.3.2. Chemarea la episcopatul militar – păstor al clerului și ostașilor armatei române în vremuri tulburi (1937-1948).....	329
III.2.3.3. Ani grei pentru fostul episcop al armatei: director al Seminarului Monahal de la Mănăstirea Neamț (1949), stăreția la Mănăstirea „Sfântul Ioan cel Nou” din Suceava (1950-1961) și episcopatul la Roman (1962-1978).....	344
III.3. Al Doilea Război Mondial (1939-1945) și instituția clerului militar.....	355
III.3.1. Campania din Est (1941-1944).....	356
III.3.2. Campania din Vest (1944-1945).....	370
III.4. Evenimentele de după 23 august 1944: instaurarea noului regim, politizarea armatei, desființarea Episcopiei Militare de la Alba Iulia (1948) și soarta clerului militar.....	377
 IV. RELUAREA TRADIȚIILOR MILITAR-RELIGIOASE. ASISTENȚA RELIGIOASĂ ÎN ARMATA ROMÂNĂ DUPĂ EVENIMENTELE DIN 1989	
IV.1. Armata Română și instituția clerului militar după anul 1989.....	384
IV.1.1. Misiunile preotului militar în secolul XXI. Legea clerului din 2000 și alte acte normative privitoare la clerul armatei române.....	390
IV. 2. Armata Română și participarea la misiunile externe ONU, NATO și UE.....	397
IV.2.1. Rolul preotului militar în teatrele de operații. Sprijin militarilor români și slujitor al păcii într-un ocean de tulburări.....	399
 V. CONCLUZII	403
VI. BIBLIOGRAFIE	416
VII. ANEXE	449
VII.1. Documente.....	449
VII.2. Imagini.....	484

8. Bibliografie selectivă

a) Izvoare:

1. Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Războiul 1916-1918*, dosar 81/1916, Vol. I;
2. Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Războiul pentru întregire națională*, dosar 81/1916, Vol. IV;

3. Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Războiul pentru întregire națională*, dosar 81/1916, Vol. V;
4. Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Războiul pentru întregirea neamului*, dosar 81/1916, Vol. VI;
5. Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Războiul pentru întregire națională*, dosar 81/1916, Vol. VII;
6. Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, fond *Cancelarie*, dosar 81/1916, Vol. VIII;
7. D.J.A.N. Iași, Fond *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Pachet Protoieria Iași, dosar 2/1877;
8. D.J.A.N. Iași, Fond *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Pachet Protoieria Iași, dosar 3/1877;
9. D.J.A.N. Iași, Fond *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Pachet Protoieria Iași, dosar 13/1877;
10. ****Documente privind istoria României. Războiul pentru Independență*, Vol. II-IX;
11. ****Legea nr. 195 din 6 noiembrie 2000*;
12. Nicolescu, Gheorghe, Dobrescu, Gheorghe, Nicolescu, Andrei, *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire. Preoți în tranșee. 1916-1919, Documente*, Vol. I-III, Editura Basilica, București, 2018;
13. Ocoleanu, Ionuț-Mihăiță, Bojor, Marius-Daniel, *Noi am luptat în Cotul Donului. Mărturiile ofițerilor și subofițerilor scăpați din iad. Declarații, hărți, rapoarte, dări de seamă. Documente inedite integrale*, Prefață de Adrian Pandea, Editura Militară, București, 2023;
14. Pentelescu, Aurel, Petcu, Ionuț-Constantin, *Episcopii Armatei Române. Biografii. Documente. (1921-1948)*, Editura Militară, București, 2019;
15. ****Regulament privind descrierea uniforme militare clericale, a însemnelor distinctive și de ierarhizare, specifice clerului militar din Ministerul Apărării Naționale*;
16. ****Regulamentului privind asistența religioasă în Armata României din 13.01.2014*;

b) Cărți biblice, de cult și izvoare patristice:

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, EIBMO, București, 1995;
2. Sfântul Grigorie de Nyssa, *Scrieri. Partea I*, trad. de preot prof. D. Stăniloae și preot Ioan Buga, note: preot prof. D. Stăniloae, indice: preot. Ioan Buga, EIBMO, București, 1982;

3. Sfântul Ioan din Kronstadt, *Despre bine și rău*, traducere în românește de Boris Buzilă, Editura Sophia, București, 2025;
4. *Slujbe pentru clerul militar*, EIBMO, București, 2013;
5. Sfântul Cuvios Teofan Zăvorâtul, *Viața lăuntrică*, ediția a patra, Traducere din limba rusă și note de Elena Dulgheru, Editura Sophia, București, 2016;

c) Dicționare, enciclopedii:

1. Duțu, Alesandru, Dobre, Florica, Loghin, Leonida, *Armata română în Al Doilea Război Mondial. 1941-1945. Dicționar enciclopedic*, Editura Enciclopedică, București 1999;
2. ****Istoria României. Compendiu*, Ediția a III-a revăzută și adăugită, sub redacția: Acad. Prof. univ. Ștefan Pascu, București, 1974;
3. Satco, Emil, *Enciclopedia Bucovinei*, Editura Princeps Edit, Iași, 2004;

d) Cărți, manuale:

1. Agrigoroaiei, Ion, *Basarabia de la Unire la Integrare*, Editura Cartdidact, Chișinău, 2007;
2. Alexandru, Locotenent colonel Ioanițiu, *Războiul României 1916-1918*, Vol. I-II, ediție îngrijită de Col. (r) Florian Ciocan și Col. (ret) Doru Pogoreanu, prefață de Prof. Univ. Dr. Petre Otu, Editura Prospexi, Dorohoi, 2025;
3. Averescu, Mareșal Alexandru, *Notițe zilnice din război 1914-1916 (Neutralitatea)*, Vol. I, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Eftimie Ardeleanu și Adrian Pandeia, Editura Militară, București, 1992;
4. Bălcescu, Nicolae, *Opere II. Scrieri istorice, politice și economice. 1848-1852*, Editura Academiei Române, București, 1982;
5. Beevor, Antony, *Stalingrad*, trad. din limba engleză de Delia Răzdolescu, Editura Rao International Publishing Company, București, 2005;
6. Bejan, Dimitrie, *Oranki. Amintiri din captivitate*, Editura Tehnică, București, 1998;
7. Bobulescu, Constantin, *Fețe bisericești în Războaie, Răzvrățiri și Revoluții*, Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, Chișinău, 1930;
8. Buzatu, Gheorghe, *Din istoria secretă a celui de-al Doilea Război Mondial*, Vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988;

9. Chircu, Pr. Mil. Icon. Stavr. Lt. Col. Traian, *Contribuția asistenței religioase la realizarea scopurilor, misiunilor și operațiilor militare*, București, 2019;
10. Clausewitz, Carl von, *Despre război*, Editura Militară, București, 1982;
11. Cornea, Luminița, Catrina, Constantin, Lăcătușu, Ioan, *Teculeștii din neam în neam*, Editura Angvstia, Sf. Gheorghe, 2008;
12. Coșbuc, George, *Povestea unei coroane de oțel*, Institutul de Arte Grafice „Carol Gobl”, S-r. I. St. Rasidescu, București, 1895;
13. Cotan, Pr. Constantin Claudiu, *Biserica Ortodoxă în timpul Primului Război Mondial*, Editura Universitară, București, 2015;
14. Dâscă, Dragoș, *Părinții Bisericii despre război și stagiul militar*, Editura Doxologia, Iași, 2015;
15. Drăghiceanu, Virgiliu N., *707 zile sub cultura pumnului german*, Editura Carte Românească, București, 1920;
16. Dumitrescu, Mihail, *Amintiri și episoade din resbelul pentru independență*, București, 1898;
17. Duțu, Alesandru, *Între Wehrmacht și Armata Roșie*, Editura Enciclopedică, București, 2000;
18. ****File din istoria militară a poporului român*, Vol. 5-6, coord. de ediție general-maior dr. Ilie Ceaulescu, Editura Militară, București, 1979;
19. Garoescu, Colonel George G., *Războaiele balcanice, 1912-13 și campania română din Bulgaria*, ediția a II-a, Tipografia Centrului de Instrucție al Infanteriei, Sfântul Gheorghe, 1935;
20. Harabagiu, Marius, *Războiul de mâine. Eseu despre revoluțiile militare, revoluțiile în afacerile militare, revoluțiile tehnice militare și război*, Editura Militară, București, 2022;
21. Inoan, Colonel Mihai, Lustig, Colonel Dr. Oliver, Nicolae, Colonel Constantin, et alii, *Armata Română în Primii ani ai Revoluției și construcției socialiste*, Editura Militară, București, 1975;
22. Iorga, Nicolae, *Sate și preoți din Ardeal*, Institutul de Arte Grafice „Carol Gobl” S-r I. St. Rasidescu, București, 1902;

23. Iorga, Nicolae, *Istoria armatei românești*, Ediție îngrijită de N. Gheran și V. Iova, Editura Militară, București, 1970;
24. Iorga, Nicolae, *Stări sufletești și războaie*, ediție îngrijită și cuvânt înainte de Anca Pavelescu, Editura Militară, București, 1994;
25. Isai, Pr. dr. Daniel, Moldovan, drd. Ionel, *Lupta Bisericii Ortodoxe din Moldova pentru Marea Unire. Rapoartele protopopiatelor și mănăstirilor din Mitropolia Moldovei și Sucevei (1916-1918)*, Editura Doxologia, Iași, 2018;
26. ****Istoria militară a poporului român*, Vol. I, Editura Militară, București, 1984;
27. ****Istoria militară a poporului român*, Vol. II, Editura Militară, București, 1986;
28. ****Istoria militară a poporului român*, Vol. III, Editura Militară, București, 1987;
29. ****Istoria militară a poporului român*, Vol. IV, Editura Militară, București, 1987;
30. ****Istoria militară a poporului român*, Vol. V, Editura Militară, București, 1988;
31. ****Istoria militară a poporului român*, Vol. VI, Editura Militară, București, 1989;
32. Lisnic, Protoiereu Ioan, *Episcopia Hotinului cu reședința la Bălți (1923-1944)*, Editura Labirint, Chișinău, 2014;
33. Manole, Comandor (r) dr. Ilie, *Preoții și oștirea la români (1830-1948)*, Editura Daniel T., 1998;
34. Midan, Christophe, *Crearea unei armate populare. O perspectivă franceză asupra evoluției forțelor armate române de la 23 august 1944 până în 1975*, Editura Militară, București, 2015;
35. Mitropolitul Moldovei și Sucevei, † Pimen, *Din vremea marelui război*, București, 1919;
36. Mitropolitul Moldovei și Sucevei, † Pimen, *Amintiri din marele război*, Mănăstirea Neamțu, 1923;
37. Mitropolitul Moldovei și Sucevei, † Pimen, *Mărășești – locul biruinței, cu Biserica Neamului*, Tipografia Monastirei Neamțu, 1924;
38. Nazarie, Preot Constantin, *Activitatea preoților de armată în Campania din 1916-1918*, Editura Basilica, București, 2018;
39. Nicolescu, Gheorghe, Dobrescu, Gheorghe, Nicolescu, Andrei, *Preoți în tranșee. 1941-1945*, Editura Europa Nova, București, 1998;
40. Nicolescu, Gheorghe, Dobrescu, Gheorghe, Nicolescu, Andrei, *Preoți în lupta pentru făurirea României Mari 1916–1918*, Editura Europa-Nova, București, 2000;

41. Nicolescu, Gheorghe, Dobrescu, Gheorghe, Nicolescu, Andrei, *Preoții în lupta pentru Marea Unire 1916-1918*, Editura Europa Nova, 2000;
42. Otu, Petre, *Pace și Război în spațiul românesc. Secolul al XX-lea*, Editura Militară, București, 2010;
43. Ozunu, Mihail Vasile, Otu, Petre, *Înfrânți și uitați. Românii în bătălia de la Stalingrad*, Editura „Ion Cristoiu” S.A., București, 1999;
44. Păcurariu, Mircea, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului 1867-1918*, EIBMBOR, Sibiu, 1986;
45. Popescu-Puțuri, Ion, *Masele populare în războiul pentru cucerirea independenței absolute a României, 1877-1878*, Editura Politică, București, 1979;
46. Popescu, Pr. Grigore N., *Preoțimea română și Întregirea Neamului. Chipuri, fapte, suferinți și pilde pentru viitor*, Vol. I, Editura Basilica, București, 2018;
47. Popescu, Pr. Grigorie N., *Preoțimea română și Întregirea Neamului. Temnițe și lagăre*, Vol. II, Editura Basilica, București, 2018;
48. ****România în Războiul Antihitlerist*, Editura Militară, București, 1966;
49. ****România în Războiul de independență. 1877-1878*, Editura Militară, București, 1977;
50. ****România în anii primului război mondial*, Vol. I, Editura Militară, București, 1987;
51. ****România în anii primului război mondial*, Vol. II, Editura Militară, București, 1987;
52. Șișcanu, Daniela, *Justificarea unui rapt. Propaganda sovietică în slujba anexărilor teritoriale. 1939-1940*, Editura Militară, București, 2023;
53. Șoimaru, Vasile, et alii, *Cotul Donului 1942: eroism, jertfă, trădare*, ediția a doua, revăzută și completată, Chișinău, 2013;
54. Ters, Alexandre, *Stalingrad. O odisee românească (iulie 1942 – februarie 1943)*, traducere din limba franceză Cătălin G. Bădiță, revizia traducerii Monica Joița, Marius Iorgulescu, Editura Militară, București, 2023;
55. Vâlcu, Preot-colonel Gheorghe, *Preot în linia întâi*, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, Brăila, 2020;
56. ****Veteranii pe drumul onoarei și jertfei 1941-1945. De la Stalingrad la bătălia Moldovei August 1942-August 1944*, Editura Vasile Carlova, București, 1997;
57. Vornicescu, † Nestor, *Contribuții aduse de slujitorii bisericești pentru independența de stat a României în anii 1877-1878*, Craiova, 1978;

e) Studii și articole:

1. Abrudan, Paul, „Aspecte ale sprijinului acordat de românii din Transilvania războiului pentru cucerirea independenței de stat a României”, în *Revista de Istorie*, Anul XXIX (1976), Nr. 4;
2. Abrudan, Paul, „Voluntari ardeleni în războiul pentru independență din 1877-1878”, în *Transilvania*, Anul V – LXXXII (1976), Nr. 6;
3. Abrudan, Mircea-Gheorghe, „Fragmente din istoria Primului Război Mondial: Arestarea și deportarea preoțimii române din Transilvania”, în *Misiunea*, Anul IV (2017), Nr. 1(4);
4. Adăniloae, N., „Contribuția maselor populare la susținerea războiului de independență”, în *Studii*, 1967, Nr. 3;
5. † Arhiepiscopul Râmnicului, Înaltpreasfințitul Părinte Varsanufie, „Biserica și Armata, împreună în aceeași misiune”, în *Misiunea*, Anul III (2016), Nr. 1(3);
6. Bălan, Emanuel, „Contribuția Mănăstirii Secu la obținerea independenței de stat și la Marea Unire”, în *Buletin informativ al Simpozionului Național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei*, Vol. V, Editura Cetatea Doamnei, Piatra Neamț, 2019;
7. Bălașa, Pr. Dumitru, „Clerici ostenitori pentru independența națională, înainte de anul 1877”, în *Biserica Ortodoxă Română și Războiul de Independență*, Vol. I, Editura Basilica, București, 2017;
8. Bețiu, Pr. Ic. Stav. Col. Valentin, „Preotul militar – slujitor al lui Dumnezeu și al oștirii creștine”, în *Anuarul Academiei Forțelor Terestre*, 2002-2003, Nr. 2;
9. Bratu, Ion, „Răscoala din 1907”, în *Crișia. Muzeul Țării Crișurilor*, Anul VII (1977), Oradea;
10. Cazan, Pr. C., „Slujitorii Ortodocși din eparhia Romanului și Hușilor în lupta pentru reîntregirea pământului străbun”, în *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire*, Vol. II, Editura Basilica, București, 2018;
11. Cernat, Colonel (r) Iulian, „Noi descoperiri în politica militară a României Socialiste promovate de congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român”, în *File din Istoria militară a poporului român*, Vol. 9, Coordonator de ediție: general-maior dr. Ilie Ceaușescu, Editura Militară, București, 1981;

12. Chitilă, Magdalena, „Prizonieri români în Primul Război Mondial”, în *Urbanitas. Revistă de studii urbane integrate*, Nr.1/2020, Muzeul Municipiului București;
13. Dolgoș, Ana-Maria, „Situția prizonierilor de război în al Doilea Război Mondial. Referințe istoriografice”, în *Revista Perspectivelor și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației*, Vol. VII, Partea a II-a, Cahul, 2020;
14. Dumbrăvescu, Dr. Nicolae, „Preotul Vasile Turcu (1780-1848), un tribun martir al Legiunii Câmpiei”, în *Astra Sabesiensis*, Nr. 6/2020, Editura Argonaut, Cluj-Napoca;
15. Fechete, Col. (r) dr. Mircea, „Participarea Armatei Române la cel de-al Doilea Război Balcanic. Concluzii și învățăminte”, în *Rezerva oștirii române*, Anul XXV (2023), Nr. 2(49);
16. Gheorghe, Col. (r) dr. Cristache, „Lupta poporului român pentru cucerirea independenței depline”, în *Rezerva Oștirii Române*, Anul XXVI (2024), Nr. 1(50);
17. Giurcă, Prof. Univ. Dr. Ion, „Biserica și Armata, loc și rol în realizarea Unirii Principatelor în anul 1859”, în *Misiunea*, Anul II (2015), Nr. 1(2);
18. Grămaticu, Oltea Rășcanu, „Bârladul și gloria militară”, în *Acta Moldaviae Meridionalis*, XXXIII (2012), Editura PIM, Iași, 2013;
19. Grozea, Col. dr. Traian, „Trăsături definitorii ale strategiei militare a României socialiste în lumina documentelor partidului comunist român”, în *File din Istoria militară a poporului român*, Vol. 9, Coordonator de ediție: general-maior dr. Ilie Ceaușescu, Editura Militară, București, 1981;
20. Ioniță, Elisabeta, „Contribuția femeilor din Transilvania la lupta pentru cucerirea independenței de stat a României”, în *Sargetica. Acta Musei Devensis*, Anul XIII (1977);
21. Lazăr, Pr. drd. Valentin, „Asistența religioasă în operațiile multinaționale”, în *Revista de Științe Militare*, Anul IX (2009), Nr. 2(17);
22. Lisnic, Ioan, Moșin, Octavian, „Episcopul Armatei General de Brigadă Dr. Partenie Ciopron, conducător al Episcopiei de Bălți (1941-1944)”, în *Biserica Ortodoxă din interfluviul pruto-nistean (1813-2013)*, Editura Cuvîntul-ABC, Chișinău, 2013;
23. Lucaci, Andrei, „Asistența religioasă în armata română în pragul mileniului II”, în *Carpica*, Anul XXVIII (1999), Editura Documentis, Iași;

24. Maciu, Gen.-mr.(r) Florin, Maciu, Lt. Armand, „Preoții militari din Armata României. De lege lata și lege ferenda în dreptul românesc”, în *Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”*, Nr. 4/2022, București;
25. Macovei, Colonel (r) Remus, „Poziția conducătorilor Bisericii Ortodoxe Române pe timpul campaniei din anul 1917”, în *Misiunea*, Anul IV (2017), Nr. 1 (4);
26. Manole, Dr. Ilie, „Clerul militar între pastorație, înregimentare și desființare (1944-1948)”, în *Analele Sighet*, Nr. 3, Fundația Academia Civică, 1996;
27. Mănescu-Hurezi, Constantin, „Slujitori bisericești vâlceni participanți la Primul Război Mondial”, în *Primul Război Mondial și Marea Unire. 100 de ani de la marile bătălii de la Mărăști-Mărășești-Oituz*, Vol. II, coord. Eugen Petrescu, Editura Universitaria, Craiova, 2017;
28. Mihăiță, † IPS Nifon, Arhiepiscopul și Mitropolitul Târgoviștei, „Profesia militară și etica creștină”, în *Revista de Științe Militare*, Anul IX (2009), Nr. 2(17);
29. Mitrea, Marius-Cătălin, „Episcopia Armatei Române – Apostolat în slujba patriei”, în *Misiunea*, 2014, Nr. 1;
30. Moldovan, Ionel, „Biserica și Războiul. Conferințele pastorale din Arhiepiscopia Iașilor în 1915”, în *Historia magistra vitae. Noi teme pe agenda de cercetare*, coordonatori Diana-Maria Dăian, Mihai-Octavian Groza, Gabriela Margareta Nisipeanu, Andrei Păvălean, Daniela-Maria Stanciu, Editura Argonaut/Mega, 2017, Cluj-Napoca;
31. Moldovan, Drd. Ionel, „Numărul călugărilor de la Spitalele de campanie ale Crucii Roșii în Primul Război Mondial”, în *Acta Moldaviae Septentrionalis*, Anul XVI (2017), Editura Quadrata, Botoșani, 2017;
32. Morțun, Pr. Adrian, „Documente inedite din arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei privind contribuția personalului clerical la izbânda armatei române în războiul pentru întregirea neamului”, în *Avanpostul luptei pentru supraviețuire*, coord. Dan Prisăcaru, Petre Otu, Marius Iorgulescu, Editura Militară, București, 2020;
33. Moșneagu, Comandor (r) Marian, „Preot militar sau preot de armată?”, în *Misiunea*, Anul IV (2017), Nr. 1(4);
34. Munteanu, D., „Răscoala țăranilor din 1907 în jud. Botoșani”, în *Studii și Articole de Istorie*, Anul III (1961), București;

35. Nicolescu, Prof. Dr. Gheorghe, „Episcopul General de Brigadă Partenie Ciopron”, în *Observatorul Militar*, 2012, Nr. 4;
36. Niculescu, Preot militar Cristian, „Oastea țării noastre, cea iubitoare de Hristos”, în *Gândirea militară românească. Revistă de istorie și știință militară*, Serie nouă, Anul XXVI (2015), Nr. 1;
37. Niculescu, Col. drd. Preot militar Cristian, „Contribuția asistenței religioase la creșterea valorilor moral creștine ale militarilor Armatei României care participă la misiuni în spațiul național și/sau în afara teritoriului național”, în *Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”*, Vol. IV (2017), Nr. 1, București;
38. Oprescu, Cristina, Checui, Stela-Mariana, „Preoții români în revoluția din Transilvania de la 1848”, în *Acta Mysei Porolissensis*, XXII (1998), Zalău;
39. Otu, Colonel (r) dr. Petre, „Turtucaia. Sfârșitul iluziilor. Începutul dezastrului”, în *Document*, An IX (2006), Nr. 1-4 (31-34);
40. Otu, Petre, „Armata Română în 1913. Capacitate operativă și stări de spirit”, în *Studii și materiale de istorie modernă*, Vol. XXVII, 2014;
41. Otu, Petre, „Armata Română la declanșarea Primului Război Mondial”, în *Sub semnul lui Marte. Secvențe de istorie militară românească*, Editura Militară, București, 2016;
42. Otu, Petre, „23 august 1944 – un eveniment controversat” în *Sub semnul lui Marte. Secvențe de istorie militară românească*, Editura Militară, București, 2016
43. Otu, Petre, „Participarea Armatei române la eliberarea Cehiei (aprilie-mai 1945). Contribuții și semnificații”, în *Sub semnul lui Marte. Secvențe de istorie militară românească*, Editura Militară, București, 2016;
44. Păcurariu, Pr. Mircea, „Preotul Ioan Dăncilă”, în *Revista de Istorie Militară*, 2000, Nr. 5-6 (63-64);
45. Păcurariu, Pr. Mircea, „90 de ani de la proclamarea Independenței de stat a României”, în *Biserica Ortodoxă Română și Războiul de Independență*, Vol. I, Editura Basilica, București, 2017;
46. Păcurariu, Pr. Mircea, „Războiul de Independență și românii transilvăneni”, în *Biserica Ortodoxă Română și Războiul de Independență*, Vol. I, Editura Basilica, București, 2017;

47. Păcurariu, Pr. Mircea, „Ecoul Războiului de Independență în Telegraful Român din Sibiu”, în *Biserica Ortodoxă Română și Războiul de Independență*, Vol. I, Editura Basilica, București, 2017;
48. Păcurariu, Pr. Mircea, „Contribuția Bisericii la realizarea actului Unirii de la 1 decembrie 1918”, în *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire*, Vol. I, Editura Basilica, București, 2018;
49. Pârvu, Gabriel, „Preoții de armată. Instrucții pastoral militare”, în *Pregătiri sufletești pentru zile mari*, București, 1916;
50. Pâslaru, Ștefan, „23 aprilie 1921: Legiferarea organizării clerului militar”, în *Revista de Istorie Militară*, 1993, Nr. 3;
51. Pentelescu, Aurel, „Episcopia Armatei sub presiunea evenimentelor politice din anul 1946”, în *Analele Sighet 3. Anul 1946 – începutul sfârșitului*, Fundația Academia Civică, 1996;
52. Pentelescu, Aurel, „Epsicopia Armatei sub presiunea evenimentelor politice din anul 1946”, în *Analele Sighet*, Nr. 3, Fundația Academia Civică, 1996;
53. Pentelescu, Dr. Aurel, Preda, Dr. Gavril, „Justinian Teculescu – primul Episcop al Armatei Române. Documente Inedite”, în *Angvustia*, 2006, Nr. 10, Istorie-Sociologie, Editura Angvustia, Sf. Gheorghe;
54. Pentelescu, Aurel, „Crucea și arma: Episcopii militari (1921-1948)”, în *Dosarele Istoriei*, XII (2007), Nr. 1 (125);
55. Pentelescu, Comandor (rtg) prof. dr. Aurel, Petcu, Ionuț-Constantin, „Pro Memoria: 120 de ani de la nașterea Episcopului Dr. Partenie Ciopron (1896-2016)”, în *Misiunea*, Nr.3/2016;
56. Pentelescu, Comandor (rtg) prof. dr. Aurel, Petcu, drd. Ionuț-Constantin, „Memoriul de activitate al Arhimandritului Dr. Partenie Ciopron, candidat de episcop militar (Iași, septembrie 1937)”, în *Misiunea*, Anul IV (2017), Nr. 1(4);
57. Pentelescu, Cdor (rtg) prof. dr. A., Petcu, drd. I.C., „Jertfă de sânge pentru făurirea României Mari. O pagină luminoasă din viața episcopului dr. Partenie Ciopron (1896-1980)”, în *Misiunea*, Anul V (2018), Nr. 1(5);
58. Pentelescu, Prof. Univ. Dr. Aurel, Petcu, Dr. Ionuț-Constantin, „Din viața și activitatea Epsicopului Dr. Partenie Ciopron (1896-1980)”, în *Misiunea*, Anul VIII (2021), Nr. 1(8);

59. Pinca, Drd. Petru, „Epsicopul Justinian Teculescu (1865-1932). Pagini din viața și activitatea sa”, în *Angvustia*, Nr. 10 (2006), Istorie-Sociologie, Editura Angvustia, Sf. Gheorghe;
60. Ploieșteanul, † PS Varlaam, Episcop vicar patriarhal, „Contribuția Bisericii Ortodoxe Române la promovarea conștiinței naționale a poporului român și la făurirea statului național unitar modern”, în *Rezerva Oștirii Române*, Anul XX (2018), Nr. 2(39);
61. Pop, Emil, „Un reprezentant de frunte al luptei pentru independență și libertate națională a poporului român: Adam Hențiu-Hențiescu”, în *Sargetica. Acta Musei Devensis*, XIII (1977);
62. Scărlătescu, Preot Adrian Lucian, „Primul preot militar ortodox căzut pe front, la Turtucaia”, în *România Eroică*, Anul XXIV (2021), Nr. 3 (64);
63. Scurtu, Costin, „Evoluția instituției armatei române în perioada Primului Război Mondial (1908-1923)”, în *Dobrogea și Marea Unire la Centenar*, Editura TipoMoldova, Iași, 2018;
64. Simion, Dr. Irina-Alexandra, „«Arma Cuvântului», revista luptătorilor neamului și ai Crucii, între Alba Iulia și Bălți”, în *Misiunea*, Anul III (2016), Nr. 1(3);
65. Stan, Conf. Univ. Dr. Constantin I., „Episcopia Buzău și cucerirea Independenței de Stat a României 1877-1878 (Contribuții documentare), în *Misiunea*, Anul IV (2017), Nr. 1(4);
66. Stancu, Vasile, „Un vlădică ardelean în Basarabia. Justinian Teculescu, Episcop de Cetatea Albă-Ismail”, în *Românii din afara granițelor țării. Iași-Chișinău: Legături Istorice*, coord. Iulian-Pruteanu Isăcescu, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2008;
67. Stavarache, Colonel Dumitru, „Biserica și Armata. Instituția clerului militar în Armata Română în secolul al XX-lea”, în *Misiunea*, Anul IV (2017), Nr. 1(4);
68. Stoian, Ion, „Asistența religioasă a clerului în Armata Română în anii neutralității României (1914-1916)”, în *Analele Universității din Craiova, Seria Istorie*, Anul XV (2010), Nr. 2(18);
69. Toacă, Ioan, „Aportul slujitorilor Bisericii Ortodoxe Române la lupta contra regimului de ocupație pentru eliberarea pământului străbun (1916-1918)”, în *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire*, Vol. II, Editura Basilica, București, 2018;

70. Toderașcu, Colonel dr. Constantin, „Participarea militarilor români la refacerea economiei naționale în perioada 1944-1947”, în *Armata și Societatea românească*, coord. științific, col. dr. Al. Gh. Savu, Editura Militară, București, 1980;
71. Tudose, Pr. Alexandru, „Dumnezeu este alături de soldat, oriunde va merge”, în *Străjer în calea furtunilor*, Anul II (2008), Nr. 4;

f) Periodice și periodice bisericești:

1. ***„Acte oficiale privind mobilizarea armatei și contribuția Bisericii Ortodoxe Române la sprijinirea războiului”, în *BOR*, Anul XL (1916), Nr. 5-6;
2. Arăpașu, † PF Teoctist, „O pagină nouă: Clerul militar. Cuvântarea Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist la deschiderea cursurilor de pregătire a primei serii de preoți militari – 4 martie 1996”, în *BOR*, Anul CXIV, 1996, Nr. 1-6;
3. Bădescu, Pr. Scarlat, „Amintiri despre participarea seminaristului Gh. Necșulescu, din Argeș, la războiul de independență”, în *MO*, (1977), Nr. 4-6;
4. Bălan, Ierod. Ioanichie, „Contribuții ale Mănăstirilor Nemțene în războiul de independență 1877-1878”, în *BOR*, (1977), Nr. 5-6;
5. ****Biserica Orthodoxă Română. Jurnalul Periodicu Ecclesiasticu*, Anul III, Octombrie 1876, Nr. 1;
6. ****BOR*, Anul III, București, 1876-1877, Nr. 11;
7. ****BOR*, Anul IV, București, Octombrie 1877, Nr. 1;
8. ****BOR*, Anul IV, București, Ianuarie 1878, Nr. 4;
9. ****BOR*, Anul IV, București, Februarie 1878, Nr. 5;
10. ****BOR*, Anul XL, Nr. 7, aprilie 1923;
11. Botez, A. Al., „Un ierarh la Mausoleul eroilor de la Grivița”, în *GB*, Anul XXXVI (1977), Nr. 7-9;
12. Călugăru, D., „Preoți și familii preotești în sprijinirea războiului de independență”, în *MA*, 1977, Nr. 4-6;
13. Căndea, Prot. Dr. Spiridon, „Pastorația creștină în timp de război”, în *RT*, Anul XXXII (1942), Nr. 3-4;

14. *** „Cincizeci de ani de la Unirea Transilvaniei cu România. Contribuția clerului român la luptele poporului român pentru libertate națională și unitate”, în *BOR*, Anul LXXXVI (1968), Nr. 11-12, EIBMBOR, București;
15. Ciopron, † Episcop Partenie, „Începem”, în *Biserica Basarabeană*, Anul I (1942), Nr. 1;
16. Ciopron, † Episcop Partenie, „Pastorală de Sfintele Paști 1942”, în *Biserica Basarabeană*, Anul I (1942), Nr. 1;
17. Ciucanu, Eustochia, „Călugărițe din Mănăstirea Agapia activând la Crucea Roșie în timpul Războiului pentru Independență 1877-1878”, în *BOR*, 1977, Nr. 5-6;
18. Cocora, Pr. Gabriel, „Episcopul Inochentie al Buzăului (24 ianuarie 1873-13 noiembrie 1893)”, în *GB*, Anul XXI (1962), Nr. 7-8;
19. Corivan, N., „Clerici ortodocși din Moldova și Muntenia care au luat parte la revoluția din 1848”, în *MMS*, 1958, Nr. 7-8;
20. Cornițescu, Pr. Lect. Constantin, „Ecoul Războiului de Independență din 1877-1878 în presa grecească”, în *BOR*, 1977, Nr. 5-6;
21. Cristean, † Gherasim, „Slujitorii bisericești din Eparhia Râmnicului și Argeșului în timpul ocupației străine 1916-1918”, în *MO*, XXX (1978), Nr. 10-12;
22. *** „Cronica Eparhiei”, în *Biserica Basarabeană*, Anul II (1943), Nr. 5-6;
23. Cronț, Pr. C., „Contribuția Episcopiei Dunării de Jos pentru susținerea patriei în Războiul de Independență din 1877-1878”, în *GB*, Anul XXXVI (1977), Nr. 5;
24. Curelea, Prof. Dr. Dragoș, „Preotul militar Ioan Dăncilă, aproape uitat: contribuții la o binemeritată reconstituire bio-bibliografică”, în *TV*, Serie Nouă – Anul XXIX (XCV) (2019), Nr. 1-4;
25. Dan, Prof. Petre I., „Solidaritatea sibienilor cu frații lor de dincolo de munți în timpul Primului Război Mondial”, în *MA*, 1977, Nr. 7-9;
26. Dan, Prof. Petru I., „Războiul din 1877-1878 oglindit în Telegraful Român”, în *MA*, Anul XXIII (1978), Nr. 7-9;
27. Dăncilă, Protopop militar Ioan, „Crâmpoie din pastorală militară”, în *RT*, Anul XVI (1926), Nr. 7;
28. *** *Episcopia Hotinului. Foaie eparhială oficială*, Anul XV (1941), Nr. 2;
29. *** *Episcopia Hotinului. Foaie eparhială oficială*, 1941, Nr. 7;
30. *** *Foia Diecezană*, Anul LXIII, Nr. 24-26, Caransebeș, 20 iunie 1948;

31. Galeriu, Pr. Constantin, „Preotul Profesor Constantin Gh. Nazarie, cincizeci de ani de la moartea sa”, în *ST*, 1977, Nr. 1-2;
32. ****Gazeta Transilvaniei*, Anul XL, Nr. 40, 7 iunie/26 mai 1877;
33. ****Gazeta Transilvaniei*, Nr. 77, 7 aprilie 1922;
34. ****Gazeta Transilvaniei*, Anul XCV, Nr. 58, 24 iulie 1932;
35. Ghenadie, Protosinghel Dr. Ponea, „Rolul Bisericii Ortodoxe din Țara Românească în perioada 1821-1859”, în *Revista Biserica Ortodoxă. Revista Sfintei Episcopii a Alexandriei și Teleormanului*, Anul XIII (2011), Nr. 1, Editura Carte Ortodoxă, Alexandria;
36. Imbroane, Pr. Ioan, „Hristos în Armată”, în *RT*, 1930, Nr. 1-2;
37. Ioniță, Pr. Alexandru M., „Biserica Ortodoxă Română și Războiul de Reîntregire Națională” în *BOR*, 1991, Nr. 7-9;
38. Ivan, Diac. I., „Atitudinea viețuitorilor Mănăstirii Neamț-Secu în războiul de independență din 1877”, în *MMS*, XLVIII (1970), Nr. 7-8;
39. Ivan, Diac. I., „Scrisori privind războiul din 1877”, în *MMS*, Anul LIII (1977), Nr. 5-6;
40. ***„Încetarea din viață și înmormântarea P.S. Episcop Justinian Teculescu al eparhiei Cetății Albe-Ismailului”, în *Luminătorul*, Anul LXV (1932), Nr. 16-17;
41. Jurebiță, George, „Moartea P.S. nostru Episcop Justinian Teculescu”, în *Buletinul Episcopiei Cetății Albe – Ismail*, Anul IX (1932), Nr. 8;
42. Lăudat, I. D., „Războiul pentru independență în viziune populară”, în *BOR*, 1977, Nr. 5-6;
43. Lăudat, I. D., „P.S. Partenie Ciopron s-a mutat către Domnul”, în *MMS*, 1980, Nr. 6-8;
44. Marinescu, Pr. Elefterie, „Amintiri din Primul Război Mondial”, în *MO*, 1978, Nr. 10-12;
45. Marinescu, Dr. Stelian, „Contribuția Gazetei Transilvaniei la Războiul pentru cucerirea Independenței de Stat a României”, în *GB*, Anul XXXVII (1978), Nr. 9-12;
46. Mateiu, I., „Episcopul Dr. Ioan Stroia”, în *Renașterea*, Anul XV, Nr. 17, Cluj, 25 aprilie 1937;
47. Mitropolitul Moldovei și Sucevei, † Pimen, „Scrisoare pastorală către preoții Moldovei în vreme de război”, în *BOR*, Anul XL (1916), Nr. 5-6;

48. Muntean, Pr. Drd. Cristian, „Personalitatea preotului profesor Dr. Constantin Gh. Nazarie și rolul său în campania militară din 1916-1918”, în *BOR*, 2003, Nr. 7-12;
49. Mureșan, Asist. Drd. Radu, „Chemare și sfântă slujire. Misiunea preoților ortodocși militari în Primul Război Mondial (1916-1918)”, în *BOR*, 2002, Nr. 7-9;
50. Necula, Pr. Asist. Nicolae D., „Biserica Ortodoxă Română în slujba păcii, a unității poporului român și a propășirii sale”, în *GB*, Anul XXXVI (1977), Nr. 10-12;
51. † Nicodim Patriarhul României, „Cuvântul Bisericii pentru Războiul Sfânt. Pastorală către clerul și poporul dreptcredincios” în *BOR*, 59 (1941), Nr. 7-8;
52. Nișcoveanu, Pr. Prof. Mircea, „Jerfa de veacuri a poporului român pentru dobândirea independenței naționale și a câștigării drepturilor lui legitime”, în *GB*, Anul XXXVI (1977), Nr. 7-9;
53. Octavian, Pr. Nicu, „Adeziunea și aportul Bisericii Ortodoxe Române la lupta poporului român pentru independența națională”, în *GB*, Anul XXXVI (1977), Nr. 5;
54. Păcurariu, Pr. Prof. Mircea, „Un voluntar transilvănean în războiul de Independență: Vincențiu Grama”, în *MA*, XXII (1977), Nr. 4-6;
55. Păcurariu, Pr. Prof. Dr. Mircea, „Armata și Biserica în trecutul neamului nostru”, în *RT*, Seria Nouă, Nr. 1/2018, Editura Andreiana, Sibiu;
56. Pentelescu, Pr. N., „Români bucovineni în războiul pentru independență”, în *MMS*, Anul LIII (1977), Nr. 5-6;
57. Petcu, I. C., „Episcopul Dr. Partenie Ciopron, ultimul ierarh al Armatei Române”, în *BOR*, 2010, Nr. 2;
58. Pinca, Pr. Drd. Petru, „Partenie Ciopron (1896-1980). Episcop al Armatei Române (1937-1948). Viața și activitatea”, în *Altarul Reîntregirii*, Alba Iulia, Nr. 2/2007;
59. Piteșteanul, † Gherasim, „Date despre războiul pentru independență, din arhiva vlădicească de la Râmnicu Vâlcea”, în *MO*, 1977, Nr. 4-6;
60. Plămădeală, † Antonie, „Biserica Ortodoxă Română și Războiul de Independență”, în *BOR*, 1977, Nr. 5-6;
61. Plămădeală, † Dr. Antonie, „Biserica și Armata”, în *TR*, 1995, Nr. 13-14;
62. Pocitan, Pr. Vasile, „Ieromonahul Anania Melega”, în *BOR*, Anul XLVII (1929), Nr. 1;
63. Pop, Pr. Romul, Bodea, Pr. Dumitru, Henciu, Pr. Iuliu, et alii, „Războiul de Independență și românii din zona Bistrița-Năsăud și Maramureș”, în *MA*, 1977, Nr. 4-6;

64. Popescu, Pr. Tudor, „Preoți participanți la războiul de la 1916-1918”, în *MO*, 1978, Nr. 10-12;
65. Porcescu, Pr. Scarlat, „Preoți ortodocși din Moldova luptători pentru unirea Țărilor Române”, în *MMS*, 1959, Nr. 1-2;
66. Rusu, D., „Efortul maselor populare din toate provinciile românești pentru susținerea războiului de independență”, în *MMS*, 1977, Nr. 5-6;
67. Scriban, Arhim. Iuliu, „Episcopul Justinian Teculescu. «Pentru neam și pentru lege. Cuvântări și predici»”, în *BOR*, Anul L (1932), Nr. 2, București;
68. Scriban, Arhim. Iuliu, „Moartea Episcopului Justinian al Cetății Albe”, în *BOR*, 1932, Nr. 9, București;
69. Scriban, Arhim. Iuliu, „Pastorală Războiului”, în *BOR*, 1941, Nr. 7-8;
70. Stanca, Sebastian, „Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregirea neamului”, în *Candela*, Anul XXXVII (1926), Nr. 10-11, Cernăuți;
71. Șerbănescu, Niculae, „Atitudinea preoțimii față de dreptele năzuințe ale poporului”, în *BOR*, 1957, Nr. 3-4;
72. Șerbănescu, Pr. Prof. Niculae, „Un băănățean luptător în Războiul pentru cucerirea Independenței de Stat a României: Căpitanul Moise Groza”, în *MB*, 1977, Nr. 4-6;
73. Șerbănescu, Pr. prof. dr. Niculae, „Ierarhii plaiurilor oltenice în prima sută de ani de autocefalie a Bisericii Ortodoxe Române (1885 - 25 aprilie - 1985)”, în *MO*, XXXVII (1985), Nr. 5-6;
74. T. M., Gr., „Cronică. Noul episcop al Armatei”, în *RT*, Anul XXVII (1937), Nr. 9;
75. Tamaș, Corneliu, „Contribuția clerului din județul Vâlcea la susținerea Războiului de Independență”, în *MO*, Anul XXIX (1977), Nr. 4-6;
76. Părintele Terenție, „Episcopul militar dr. Vasile Saftu”, în *RT*, XII (1922), Nr. 4-6;
77. Vasilescu, Gheorghe, „Clerul ortodox participant la lupta poporului român împotriva cotropitorilor 1916-1918”, în *GB*, Anul XXXVII (1978), Nr. 9-12;

g) Articole și pagini web:

1. Ardelean, Adrian, Grădinaru, Anca, „Un nou detașament de militari români se alătură trupelor de menținere a păcii din Bosnia” în *Europa Liberă România*, 14 martie 2025,

<romania.europalibera.org/a/detasament-militar-romani-trupe-europene-bosnia/33347870.html>;

2. Burlă, Maria, „Când sunt în misiune, militarii sunt conștienți că Dumnezeu îi apără și îi protejează” în: Portalul Doxologia, 15 martie 2013 <<https://doxologia.ro/viata-bisericii/interviu/cand-sunt-misiune-militarii-sunt-constienti-ca-dumnezeu-ii-apara-ii>>;
3. Daniliuc, Arhim. Mihail, „Mitropolitul nemțean Conon Arănescu Donici și Războiul de Reîntregire”, în *Portalul Doxologia*, <doxologia.ro/mitropolitul-nemtean-conon-aranescu-donici-razboiul-de-reintregire>;
4. Dascălu, Silviu, „Preot printre militarii români din Afganistan”, în *Ziarul Lumina*, 24 Mai 2010, <ziarullumina.ro/amp/preot-printre-militarii-romani-din-afganistan-28769.html>;
5. Enache, George, „Drama mitropolitului primat Conon”, în *Ziarul Lumina*, 2 octombrie 2010, <ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/documentar/drama-mitropolitului-primat-conon-21875.html>;
6. Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor, † Timotei Prahoveanul, „Pimen Georgescu, neuitatul mitropolit iubitor de pace și sfinți”, în *Ziarul Lumina*, 21 noiembrie 2024, <ziarullumina.ro/opinii/repede-si-idei/pimen-georgescu-neuitatul-mitropolit-iubitor-de-pace-si-de-sfinti-190014.html>;
7. „Eroii din teatrele de operații”, <mapn.ro/eroi/index.php>;
8. Iancu, Mariana, „Documente inedite despre răscoala din 1907. Cum s-au pregătit capii Bisericii Ortodoxe din Dobrogea să preîntâmpine răzmerița”, în *Adevărul*, 22 aprilie 2017, <adevarul.ro/stiri-locale/constant/documente-inedite-despre-rascoala-din-1907-cum-1780111.html>;
9. Iancu, Mariana, „Clerul despre Răscoala din 1907: «Nenorocitele mișcări ale populației rurale din Moldova de Sus»”, în *Adevărul*, 21 februarie 2023, <adevarul.ro/stiri-locale/constant/clerul-despre-rascoala-din-1907-nenorocitele-2244071.html>;
10. Ignat, Pr. Lect. Dr. Adrian, „Clericii ortodocși în viața satului românesc”, în *Ziarul Lumina*, 06 octombrie 2019, <<http://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/documentar/clericii-ortodocsi-in-viata-satului-romanesc-148300.html>>;
11. lege5.ro/Gratuit/gm4dqmrygq/regulamentul-privind-asistenta-religioasa-in-armata-romaniei-din-13012014;

12. legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/24940;
13. legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/52298;
14. *Lista nominală a 800 de prizonieri români de război decedați în Lagărul NKVD nr. 99 de la Spassk, Karaganda, Kazahstan*, publicată pe site-ul oficial al Ambasadei României la Moscova, <<https://moscova.mae.ro/node/931>>;
15. „Mormântul Ostașului Necunoscut”, <<https://once.mapn.ro/pages/morm%C3%A2ntul-ostasului-nescunoscut>>;
16. Patriarhul României, † Daniel, „Cooperarea dintre Biserică și Armată este o tradiție frumoasă și benefică”, în *Ziarul Lumina*, 05 octombrie 2023, <ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/mesaje-si-cuvantari/cooperarea-dintre-biserica-si-armata-este-o-traditie-frumoasa-si-benefica-184315>;
17. Radoslavescu, Grigore, „Tableta de observator: Ultimul episcop militar”, în *Ziarul Lumina*, 26 iunie 2007, <<https://ziarullumina.ro/opinii/repere-si-idei/tableta-de-observator-ultimul-episcop-militar-67065.html>>;
18. Stănescu, Prof. dr. Dorin, „Tragedia României Mari: Viena, 30 august 1940”, în *Ziarul lumina*, 30 august 2020, <<https://ziarullumina.ro/societate/historica/tragedia-romaniei-mari-viena-30-august-1940-156677.html>>;
19. Stănescu, Prof. dr. Dorin, „Clerici în lupta pentru Unirea Principatelor: «Cine este contra Unirii Principatelor lucră contra voiei lui Dumnezeu...»», în *Ziarul Lumina*, 22 ianuarie 2025, <ziarullumina.ro/societate/historica/clerici-in-lupta-pentru-unirea-principatelor-cine-este-contra-unirii-principatelor-lucra-contra-voiei-lui-dumnezeu-195287.html>;
20. Teișanu, Ioana, „EUFOR ALTHEA – Angajament pentru stabilitate în Bosnia și Herțegovina”, în *CER SENIN – Revista Forțelor Aeriene*, <roaf.ro/cersenin/?p.44>.